

İKİNCİ DÜNYA HARBİ SONUNA KADAR İRAN BASINI VE MECELLE-İ RÛZİGÂR-I NEV

Güller NUHOĞLU*

Özet

İran toplumunda Batılılaşma hareketleri Feth Ali Şah Kaçar (Salt. 1797–1834) zamanında başladı. İlk matbaa onun zamanında İran’a girdi. Nâsirüddin Şah zamanında ise ilk Darü’l-fünun ve Batıdaki tarzda okullar açıldı ve ilk gazete yayına başladı.

Farsça gazetecilik modernleşmenin en etkili gücü oldu. Çünkü aydınların zihin ürünü olan ilmî ve edebî konuların çoğu, özellikle gazete ve dergi sayfalarına yansdı. Bu zihnî ürünlerden beslenen halk dünyadaki gelişmelerden haberdar olarak fikrî yönden uyandı. Modernleşme yolunda mücadele vererek toplumun geleneksel yapısını değiştirdi. Daha da önemlisi siyasî ve sosyal gelişmeler yanında gazetelerin en büyük etkisi dil ve edebiyata oldu. Edebiyat modernleşti ve dil sadeleşti.

Anahtar kelimeler: Gazete, Dergi, Mecelle-i Rûzigâr-ı Nev

Summary: In Iran, the westernisation movement started during the reign of Feth Ali Shah Kachar (1797-1834). During this period the printing press was set-up. During the reign of Nâsiruddin Shah western-type schools and the university (Darü’l-fünun) were opened and the first newspaper was published.

Persian journalism has become the effective force in moderisation. Scientific and literary works as the product of intellectual brains found place in the pages of the papers and periodicals. The people had access to what was going on in the world through those publications and it was the intellectual awakening for the people. As the result of this awakening the structure of the society changed. Moreover, the most impression of the papers and the periodical was on the language and the literature. The literature became modern and the language was purified.

Keywords: Newspaper, Magazine, Mecelle-i Rûzigâr-ı Nev

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

Köklü bir geçmişe sahip olan İran Edebiyatı 19.yy'a kadar klasik formunu koruyarak süre geldi. Ancak 1789'daki büyük Fransız İhtilâli'nin yansımaları bütün dünyayı etkilediği gibi İran toplumunu da etkileyince bu harekete bigane kalamayan aydınlar, yüzlerini batıya dönerek özgürlük, demokrasi, insan hakları gibi evrensel değerleri elde etmek için mücadele verdiler. Fransız İhtilâli yanında Osmanlı'daki ıslahat hareketleri de bunda etkili oldu¹. Siyasî ve sosyal alandaki bu hareketler edebiyata da yansdı. Meşrutiyetten itibaren İran Edebiyatı bir siyasî edebiyat olarak kitap ve divân kalıbında değil, gazete ve dergi formunda belirginleşti. Bu sebeple gazetecilik, bu devir edebiyatının tamamını aksettiren bir özellik kazandı².

Esasında daha Şah Abbas döneminde ekonomideki canlanma, Avrupa ülkeleriyle diplomatik bağların kurulmasını (on yedinci yüzyıl başı) beraberinde getirmişse de³ Batı'yla gerçek ilişkilerin kurulması ve batılılaşma hareketleri Feth Ali Şah Kaçar (salt. 1797–1834)'la başladı. Bu hükümdar zamanında Batı'dan askerî ve teknik uzmanlar getirildi. Böylece Batı teknolojisi ve eğitimi İran ordusuna girdi⁴. İlk matbaa da bu hükümdar zamanında İran'a girdi ve Nâibü's-saltana Abbas Mirzâ (ölm. 1833) tarafından Tebriz'de faaliyete başladı. Bu matbaada ilk olarak Mîrzâ Huseyn hatlı *Kur'an-ı Kerim* basıldı⁵. Aynı zamanda Tahran'da bir matbaa kuruldu⁶ ve bu matbaada *Kur'an* gibi temel dinî eserler ve seri olarak hukukî metinler tabedildi⁷.

İran'daki matbaacılığın merkezi olması sebebiyle Tebriz'deki matbaaya tab'hâne adı verilmiş, Tebriz ve Tahran'daki matbaaları takiben Urmiye, Isfahan, Şiraz, Meşhed, Reşt ve diğer şehirlerde de matbaalar kurulmuştur. Bu matbaalarda dinî eserler yanında edebî, askerî, matematik, astronomi, takvim ve sâlnâme gibi eserler basılmıştır⁸. Meşrutiyetin ilânından sonra bu tür yayınlar yanında çoğu

1 Ya'kub Âjend, *Edebiyyât-ı Novîn-i İrân*, Tahran 1363 /1984, s. 17; *İrânşehr*, 1962, II/1015.

2 *Edebiyyât-ı Novîn*, s. 29.

3 *DİA* 22/401.

4 a.g.e., 22/429; Mehmet Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, İstanbul, 1999, s. 60.

5 Edward G. Browne, *The Press and Poetry of Modern Persia*, Cambridge, 1914, s.8; *Çağdaş İran Edeb - yatının Doğuşu*, s. 47 ;Edward G. Browne, *A Literary History of Persia*, Cambridge, 1978.IV/ 468; Yahya Âriyenpûr, *Ez Sabâ ta Nimâ*, Tahran 1350/1971, I/229-231.

6 *Ez Sabâ ta Nimâ*, I/232.

7 *The Press*, s. 7. Her ne kadar Tebriz'de kurulan bu matbaa ilk matbaa sayılsa da daha on yedinci yüzyılın ilk yarısında Isfahan Culfâ'daki Vank Ermeni Kilisesi'nde bir matbaa kurulmuş ve 1638 yılında Ermenice olarak *Zebur* basılmış, bunu başka dinî kitaplar da takip etmişti. (*Ez Sabâ ta Nimâ*, I/229; *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, s. 46) Yine bazı yabancı yayınlarda 1784'te Buşehr'de matbaaya ait bilgiler varsa da kesin kanıtlar elde yoktur. (*The Press*, s. 7) Ancak İran dahilinde bilinen ilk matbaalar bunlar olmakla beraber daha on dokuzuncu yüzyıl başlarından itibaren Kalküta, Kahire ve İstanbul'da da Farsça kitaplar basılmıştır. (*İrânşehr*, II/1247; *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, s. 47).

8 *The Press*, s. 8-9; *İrânşehr*, II/1247; *Ez Sabâ ta Nimâ*, I/233, dipnot: 4; *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, s. 47.

yüksek değerde olan doksan neşir⁹ bu matbaalarda basılarak hayata geçmiştir. Şunu söylemek gerekir ki İran matbaacılığı elli yıla yakın litografya baskı olup hurufata ancak Muzaffer Şah zamanında geçebilmiştir¹⁰.

Feth Ali Şah zamanında başlayan batılılaşma hareketi kendisi de bir yazar olan Nâsirüddin Şah Kaçar zamanında hızla gelişmiş ve ilk Darü'l-fünun açılmıştır (1852). Bu kurumda ders vermeleri için İranlı veya İran'a yerleşmiş yabancılar veya Isfahan Culfa Ermenileri yanında Avrupa'dan da öğretim üyeleri getirtilmiştir. Avrupa'ya burslu olarak öğrenciler gönderilmiş, Darü'l-fünun bünyesinde bir matbaa kurularak ders kitaplarının basımı sağlanmıştır. Batı tarzı ilkokullar açılmış ama hepsinden önemlisi ilk resmî gazete yayınlanmıştır¹¹.

Farsça gazetecilik İran'da modernleşmenin en etkili gücüdür¹². Bu sebeple eğer bir kimse meşrutiyet süresince İran'ın ilmî ve edebî faaliyetlerini anlamak isterse mutlaka yayınlanmış olan gazete ve dergi sayfalarına müracaat etmelidir. Çünkü bu müddet zarfında aydınların zihin ürünü olan ilmî ve edebî konuların çoğu özellikle dergi ve gazete sayfalarına aksetmiştir¹³. Bu zihnî ürünlerden beslenen halk, dünyadaki gelişmelerden haberdar olarak fikrî yönden uyanmış, toplumun geleneksel yapısını değiştirme ve modernleşme yolunda mücadele vermiş, meşrutiyet ve kânun-i esâsî'nin kabulünü sağlamıştır. Siyasî ve sosyal alandaki bu gelişmeler yanında, hiç şüphe yok ki gazetelerin en büyük etkisi dilin sadeleşmesi yolunda olmuştur.

Ancak bu süreç oldukça sancılı geçmiştir. “*Şark'da değişim rüzgârı başladı, istibdat hükümetleri yıkılmaya mahkumdur*” sloganıyla bu işte öncülük yapan Cemâlüddin Efgânî'nin tahrirleriyle Kaçar despotluğuna ilk darbe vuruldu ve onun öğrencilerinden biri Nâsirüddin Şah'ı öldürdü (1896). Yerine, babasına göre daha özgürlükçü olan Muzafferüddin Şah geçti. Malî konularda Rusya ve İngiltere'ye son derece bağlı olan Şah ne yazık ki İran milliyetçilerinin isteklerini yerine getirmekten uzaktı. Halâ otoriter bir güç halinde olan Şah'ın politikaları, millî eğilimli basında ironik şiir ve şarkılarda tenkitsel bir tarzda yer alarak halkı etkiledi. Ülkede büyük karışıklıklar çıktı. İran milliyetçileri, ruhanîlerin de yardımıyla Şah'ı meşrutiyetin ilânına zorladı. Böylece 7 Ekim 1906'da Meşrutiyet ilân edildi. 30 Aralık'ta ise anayasanın elli bir maddesi Şah tarafından imzalandı. Böylece on dokuzuncu yüzyıldan itibaren Batı'lı güçlerin (Fransa, İngiltere, Rusya, Almanya, ABD hatta Türkiye) siyasî arenası hâline gelmiş olan İran, yaklaşık bir buçuk asırlık bir süreyi

9 *Edebiyyât-ı Novîn*, s. 29.

10 *The Press*, s. 9.

11 *Edebiyyât-ı Novîn*, s.17; *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, s. 49.

12 *The Press*, s. 468.

13 Muhammed Sadr Hâşimî, *Tarih-i Cerâ'id ve Mecellât-ı İrân*, I/mukaddime, s. 3.

meşrutiyet ve batılılaşma yolunda, birkaç kez meclisin açılıp kapanması, anayasanın ilânı veya rafa kaldırılması, sıkıyönetimler, siyasî suikastler, cinayetler, sürgünler, yabancılar tarafından işgaller, ekonomik krizler gibi problemlerin yarattığı kaotik bir ortamda dahilî ve haricî sıkıntılarla geçirdi¹⁴.

Yukarıda ana hatlarıyla çizilen bu siyasî panoroma içinde ilk gazete 1837’de Mîrzâ Sâlih Şirazi’nin müdürlüğünde Tahran’da neşredildi¹⁵. Bugün hiçbir nüshası mevcut olmayan gazete hakkındaki bilgiler, *Encümen-i Asyâ’* dergisinden naklen verilmiştir. Bu bilgilere göre *Rûznâme-i İranî*¹⁶ unvanıyla zikredilmiş olan gazete iki büyük yaprak ve tek sayfa halinde idi. Basım tarihi ve yerinden sonra *Ahbâr-ı Memâlik-i Şarkıyye* başlığı altında Tahran ve İran’ın diğer şehir ve eyaletlerine ait haberler, *Ahbâr-ı Memâlik-i Garbiyye* başlığı altında da Türkiye ve Avrupa’nın durumu anlatılmıştı. Yayına başladığı tarih belli olmadığı gibi yayın süresi de belli değildir¹⁷.

Yeni biçimli ilk gazete, Nâsırüddin Şah’ın tahta çıkışının üçüncü yılında (1851) Mîrzâ Takî Han Emir Kebir’in emri ve teşvikiyle Mîrzâ Cabbâr’ın müdürlüğünde devlet matbaasında taş baskı olarak yayınlanmıştı. *Rûznâme-i Ahbâr-i Dârü’l-hilâfe-yi Tahran*¹⁸ ismiyle haftalık olarak yayına başlayan gazete, ikinci sayısından itibaren *Rûznâme-i Vekâyi-i İttifakiyye*¹⁹ ismini almış, elli yedi yıllık yayın hayatı içinde başka isimlerle yayımına devam etmiştir. Gazete öncelikle Tahran haberlerini (Şah’ın müesseseler ve saraylılarla görüşmeleri, av partileri, verdiği hediyeler, fermanlar, lâkap ve unvan verilmesi vs.), sonra diğer şehirler ve muhtasar olarak da haricî haberleri içermekteydi²⁰. 1861 yılında matbaa başkanlığı ve gazetenin müdürlüğü Mîrzâ Ebu’l-Hasan Han Sanî’ü’l-mülk’e verilince ismi *Rûznâme-i Devlet-i Aliyye-i İran* olarak değiştirildi. Bu tarihten itibaren de resmî olarak yayımına devam eden gazete İran’ın ilk resmî gazetesi idi²¹. 1871 yılına kadar altı yüz altmış sekiz sayı

14 İran’ın bir buçuk asırlık siyasî tarihi hakkında fazla bilgi için bkz. *DİA.*, 22/401-403; *Edebiyyât-ı Novîn*, s. 17-22; *Ez Sabâ ta Nîmâ*, II/1-12; *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, s. 23-40.

15 Bundan önce ilk Farsça gazete taslağı olarak nitelenebilecek bir tebligat *’l-lam-nâme* adıyla çıkarılmış ve vatandaşların doğu ve batı haberlerini öğrenebilmesi için *Kâğez-i Ahbârî*’nin basılıp etrafa gönderileceği ilân edilmişti.

16 Hakkında bilgi için bkz. *Tarih-i Cerâ’id*, I/303 Her ne kadar kaynaklar ilk gazete olarak bu ismi verse de daha önceleri bugünkü anlamdaki gazetelerin ilkel şekli olan ve genellikle olayları günlük raporlar şeklinde kaydederek şaha sunan *Vekâyi-i Nigâr* adı verilen şaha ait bir memur tarafından kaleme alınan *Rûznâme* veya *Rûznâmçeler* mevcuttu. (*The Press*, s. 9; Meliku’ş-şuarâ Bahâr, *Sebksînâsi/Târih-i Tatavvur-i Nesr-i Fârsî*, Tahran 1373/1994, III/343; *Ez Sabâ ta Nîmâ*, I/234-235; *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, s. 109).

17 *Târih-i Cerâ’id*, I/mukaddime, s. 3; *Ez Sabâ ta Nîmâ*, I/236-237; *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, s. 110.

18 *Ez Sabâ ta Nîmâ*, I/238.

19 *Târih-i Cerâ’id*, I/mukaddime s. 3.

20 *a.g.e.*, I/3, IV/320; *Ez Sabâ ta Nîmâ*, I/237 v.d.; *The Press*, s.9-10; *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, s. 110.

21 *Târih-i Cerâ’id*, II/302; Murtazâ Sultânî, *Fihrist-i Rûznâmehâ-yi Fârsî der Mecmûa-yi Kitaphâne-i Merkezi*

olarak yayınlandıktan sonra bu isimle yayınına son verildi.

Aynı yıl Nâsirüddin Şah'ın devlet matbaası ve gazetelerinin idaresiyle görevlendirdiği İ'timâdü's-saltana²² Muhammed Hasan Han Sanîü'd-devle, *Devlet-i Aliyye-i İrân*, *İlmiye* ve *Millet-i Seniyye* gazetelerinin yerine resmî gazete olarak *İrân* (*Rûznâme-i Devlet-i İrân*) ismiyle bir gazete yayınladı²³. Bu gazete 1915 yılında *İrân-i Sultânî*²⁴, 1928'de yine *İrân* (*Rûznâme-i İrân*) ismi ile yayınına devam etti²⁵.

1864 yılında Tahran'da Alikuli Mîrzâ İ'tizâdü's-saltana idaresinde *İlmiye* veya *İlmiye-i Devlet-i Aliyye-i İrân* ismiyle Farsça, Arapça ve Fransızca olarak aylık bir gazete yayınlanmaktaydı. İsminden de anlaşılacağı gibi münderecatını daha ziyade ilmî konular, Avrupalıların yeni keşifleri oluşturuyordu. Zaman zaman kesintilerle yayını 1871 yılına kadar sürdürdü ve bu tarihte bu isim altında süresiz tatil edildi²⁶.

Yine aynı kişi tarafından 1866 yılında Tahran'da *Rûznâme-i Millet-i Seniyye-i İrân* isimli başka bir gazete neşredilmeye başlanmıştı. Aylık olarak çıkarılan gazete ilk sayısından sonra iki aylık bir kesinti devresi geçirmiş ve üçüncü sayısından itibaren *Milletî* ismiyle yayınına devam etmiş, dört yıllık yayın süresinde otuz dört sayıya ulaşmıştı. Çoğunlukla eski ve yeni şairlerin hal tercümeleri ve saray haberlerini konu edinmişti²⁷.

Son üç gazete İtimâdü's-saltana'nın idaresine geçmeden önce Tahran'da Darü'l-fünun'da taş baskı olarak, ilim bakanı şehzade İ'tizâdü's-saltana'nın nezaretinde neşrediliyordu²⁸. Nâsirüddin Şah zamanında bu resmî gazeteler yanında başka gazeteler de neşredilmiştir ki belli başlıları şunlardır:

İlmî veya *Rûznâme-i İlmî*: 1877'de Muhammed Hasan Han Sanîü'd-devle tarafından çıkarılan gazete, dört senelik yayın hayatında toplam 64 çıkmıştır. Adından da anlaşıldığı gibi ilmî konuları içermekteydi²⁹.

Nizâmî-yi İlmiye ve Edebiye: 1877'de Mîrzâ Huseyn Han Sipehsâlar tarafından neşrine başlanan gazete, 1880 yılında yerini *Merîh*'e bırakmıştır. Münderecatı

ve Merkez-i Esnâd-i Dânişgâh-i Tehran, Tahran, 1354/1975, s. 159; *Ez Sabâ ta Nimâ*, I/238; *The Press*, s. 11.

22 Muhammed Hasan Hân'dan itibaren İtimâdü's-saltana matbaa başkanlarına ait olmuş, onun ölümünden sonra Meşrutiyet'in başına kadar bu makama gelen herkes bu lâkabı kullanmıştır. (*Târîh-i Cerâ'id*, I/Mukaddime, s. 7).

23 *Târîh-i Cerâ'id*, I/305; *Ez Sabâ ta Nimâ*, I/241; *The Press*, s. 11.

24 *Târîh-i Cerâ'id*, I/336.

25 a.g.e., I/312.

26 a.g.e., IV/45-48; *Fihrist-i Rûznâmeha*, s. 117; *Ez Sabâ ta Nimâ*, I/238-239.

27 *Târîh-i Cerâ'id*, IV/237; *Fihrist-i Rûznâmeha*, s. 141-42; *Ez Sabâ Ta Nimâ*, I/239.

28 a.g.e., I/238.

29 *Târîh-i Cerâ'id*, IV/42; *Ez Sabâ ta Nimâ*, I/244; krş. *Fihrist-i Rûznâmeha*, s. 85.

askerî konulardır.³⁰

İttilâ': Mart 1881'de haftalık olarak ilk sayısı çıkan gazete yarı resmî bir gazete olup *İran Gazetesi* abonelerine bedava verilmekteydi.³¹

Danîş: Darü'l-fünun yayınlarından olan gazete bu kurumun reisi Alikuli Han Muhbirü'd-devle tarafından on beş günde bir neşredilmekteydi. 1881-1882 yıllarında başladığı yayınına toplam 14 sayıdan sonra 1883'te son vermiştir.³²

Şeref-Şerâfet: Muhammed Hasan Han İtimâdü's-saltana'nın kurduğu gazete 1882 yılında aylık ve resimli olarak yayına başladı. Her bir sayısında devlet ricalinden birinin resmi ve hal tercümesi yer almaktaydı.³³ 1896 yılından sonra Matbuat Bakanlığı yayını olarak *Şerâfet*³⁴ ismiyle yayını sürdürdü.

1900'de Tahran'da Şerâfet kitapçısının müdürü tarafından aynı isimle bir gazete daha neşredilmiştir ki avamî bir üslûbu tercih etmesiyle dikkat çekmektedir.³⁵

Nâsirüddin Şah devri gazetelerinin ortak özelliği, çoğunun resmî, taş baskı, renksiz ve Tahran basımlı olmalarıydı. Ancak az sayıda da olsa diğer eyalet ve şehirlerle yurtdışında da gazeteler neşredildi ki bunların en önemlileri şunlardır:

Ferheng: 1879'da İsfahan'da haftalık olarak yayınlanmaktaydı. Mîrzâ Takî Han Kaşanî tarafından çıkarılan gazete yayın hayatını on yıl sürdürdü.³⁶

Fars: 1872-73'te Mîrzâ Takî Han tarafından Şiraz'da neşredilen gazetenin ilk üç sayısı Arapça-Farsça, sonraki sayıları ise Farsça idi.³⁷

Bu devir gazetelerinin resmî olması sebebiyle, özgürlük yanlısı bazı aydınlar fikirlerini ifade ve halka iletmede güçlük yaşıyorlardı. Bu sebepten dolayı ülke dışına sürülen veya giden bazı aydınlar, faaliyetlerini farklı ülkelerde sürdürerek çıkardıkları gazetelerle halkın dikkatini İran'ın kötü durumuna çekmeye çalıştı. Hatta bir kısmı bu yolda canlarından oldu. Halk üzerinde büyük etkisi olan bu gazetelerin belli başlıları şunlardır:

Ahter: Yeni tarzda ülke dışında basılıp yayınlanan ilk Farsça gazetedir. İran devletinin İstanbul'daki memurlarından Mîrzâ Necefkulî Han Tebrizî'nin teşvikiyle Muhammed Tâhir-i Tebrizî'nin müdürlüğünde 1875 yılında İstanbul'da yayına başladı. Bazen haftalık, bazen günlük, bazen de haftada iki kez yayınlanan gazete Osmanlı coğrafyası dışında İran, Kafkasya, Irak ve Hindistan'da da büyük bir

30 *Târih-i Cerâ'id*, IV/305-306; *Ez Sabâ ta Nimâ*, 1/243-244; *Fihrist-i Rûznâmeha*, s. 153.

31 *Târih-Cerâ'id*, III/195; *Fihrist-i Rûznâmeha*, s.12; *The Press*, s. 43-44; *Ez Sabâ ta Nimâ*, 1/244.

32 *Târih-Cerâ'id*, II/265; *Fihrist-i Rûznâmeha*, s.77; *Ez Sabâ ta Nimâ*, 1/244.

33 *Târih-Cerâ'id*, III/59; *Fihrist-i Rûznâmeha*, s. 77; *Ez Sabâ ta Nimâ*, 1/244.

34 *Târih-Cerâ'id*, III/58.

35 a.g.e., III/59.

36 a.g.e., IV/73-74; *Ez Sabâ ta Nimâ*, 1/249; *The Press*, s. 12.

37 *Ez Sabâ ta Nimâ*, 1/249; *The Press*, s. 12.

şöhret kazanmıştı. Yirmi iki yıl yayımlandıktan sonra 1897’de Osmanlı Devleti tarafından yayınına son verildi³⁸. Gazetenin başyazarı olan ünlü şairler Nâsirüddin’in ölümünden sonra Tebriz’de idam edildi³⁹.

Hikmet: Mîrzâ Mehdî Han-ı Tebrizî (Zâimü’ d-devle)’nin idaresinde 1892’de Kahire’de yayına başladı. Yaklaşık yirmi yıla yakın yayın hayatı olan gazete on günde bir yayınlanıyordu.⁴⁰ Başmakaleden başka İran, Mısır ve dünya haberlerini ve çeşitli makaleleri içeren gazete, İran’da okunmasına izin verilmediği için Osmanlı toprakları yoluyla İran’a gönderiliyordu.⁴¹

Kanûn: İlk sayısı Şubat 1890’da Londra’da Farsça neşredilen gazete “İran inkılâbının ihyası, edebî ve siyasî yeniden doğuşunun asıl kaynağı”⁴² olarak gösterilir. Prens Melkom Han Nâzîmü’ d-devle tarafından aylık çıkartılmaktaydı. Meşrutiyet’in ilânında büyük rolü olan gazetenin başyazarlığını da Melkom Han yapmaktaydı. Meşrutiyet taraftarlarının fikirlerini yansıtan sade ve akıcı üslûbu sebebiyle halktan büyük ilgi görmüştür.⁴³

Hablü’l-metîn: Meşrutiyetin ilânı süresince İran kamuoyunu oluşturmakta büyük etkisi olan gazete 1893 yılında Seyyid Cemâlüddin-i Kaşanî tarafından Kalkûta’da kuruldu. Haftalık olarak yayınlanan gazetenin münderecatını siyasî ve sosyal içerikli makaleler yanında İran, Mısır, Irak gibi ülkelerin olayları ve haricî telgrafların tercümelemleri oluşturuyordu. Gazetenin bir bölümü dinî konulara ayrıldığı için *İttihâd-ı İslâm*’ın rehberi niteliğinde idi.⁴⁴

Teveddûd veya *et-Teveddûd*: Paris’teki siyasî sürgünlerden Mısırlı Şeyh Ebu Nezzâre tarafından 1891 yılında Paris’te Arapça, Farsça, Türkçe ve Fransızca olarak dört dilde yayınlanıyordu⁴⁵.

Süreyyâ: Mirza Ali Muhammed Han Kaşanî tarafından 1898’de Kahire’de kuruldu. Aylık olarak yayınlanan gazete siyasî, ilmî, edebî, ticarî, sanayi vb. her tür konudan bahsediyordu. Mîrzâ Muhammed iki yıl sonra gazeteden ayrılıp *Perverîş*’i yayınladı. *Süreyyâ* ise Seyyid Ferecullâh Kaşanî ile yayınına devam etti⁴⁶.

Muzafferüddin Şah babasını taklitle belki de Batılılaşmaya olan meyli sebebiyle

38 *Târîh-Cerâ’id*, I/63-65; *The Press*, s.36-37; *Fihrist-i Rûznâmeha*, s. 7-8; *Ez Sabâ ta Nimâ*, I/250-251.

39 *Edebiyyât-ı Novîn*, s. 30.

40 *Târîh-Cerâ’id*, II/228-230; *Fihrist-i Rûznâmeha*, s. 68; *The Press* s. 78-79; *Ez Sabâ ta Nimâ*, I/251.

41 *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, s. 117.

42 *Edebiyyât-ı Novîn*, s. 31.

43 *Târîh-i Cerâ’id*, II/96 v.d.; *Ez Sabâ ta Nimâ*, I/251, *The Press*, s. 18; *Edebiyyât-ı Novîn*, s. 30.

44 *Târîh-i Cerâ’id*, II/200 v.d.; *Ez Sabâ ta Nimâ*, I/252; *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, s. 118.

45 *Târîh-i Cerâ’id*, II/143; *The Press*, s. 65; *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, s. 118.

46 *Târîh-i Cerâ’id*, II/151; *Ez Sabâ ta Nimâ*, I/251; *Fihrist-i Rûznâmeha*, s. 50; *The Press*, s. 66-67

salтанatının ilk günlerinde matbuata fazla muhalefet göstermedi⁴⁷. Böylece devlet gazeteleri yanında şahıslar eliyle de gazeteler tesis edildi. Ancak bu gazeteler şahıs eliyle kurulmalarına rağmen hür gazeteler olmayıp sadece Tahran ve vilâyetlerdeki idarecilerin, kadrolarına dahil edilmediği, ama basımdan önce Matbaa Vezaretinin kontrolünden geçen gazetelerdi⁴⁸.

Milli eğilimli olarak nitelendirilebilecek⁴⁹ bu devre matbuatı, Sadrazam Aynü'd-devle'nin Şah ile yurt dışında bulunmasını fırsat bilerek beklentilerine cevap vermeyen şahın politikalarını eleştirmeye ve halk üzerindeki etkisini artırmaya başlayınca Nâsirüddin Şah zamanında kurulan⁵⁰ sansür mekanizması işlemeye başladı. Mîrzâ Ali Asgar Han Atabek-i A'zâm ve Aynü'd-devle'nin sadaretleri zamanında dâhilî gazete ve dergilere, hatta İran dışında basılan Farsça gazetelere bile ölçüsüz bir kontrol getirildi. Neticede iş, *Edeb* dışındaki gazetelerin kapatılmasına, yurtdışında basılan gazetelerin ise ülkeye girişini yasaklayan kanunun çıkarılmasına kadar vardı⁵¹.

Meşrutiyet öncesi yayınlanan bu gazetelerin önemlileri şunlardır:

Terbiyet: Haftalık şekilde 1896 yılından itibaren dokuz yıl boyunca yayınlanan gazetenin imtiyaz sahibi ve müdürü ünlü şair Zekâü'l-mülk idi. Yayınladığı edebî ve tarihî makalelerle ilim ehlinin dikkatini çekmiştir⁵².

Hülâsatü'l-havâdis: Günlük olarak Fars dilinde yayınlanan ilk gazetedir. 1898 yılında yayına başlayan gazete, dahilî haberler yanında dış kaynaklı haberlere de yer veriyordu. Matbaa vezareti nezaretinde dokuz yüz doksan beş sayı çıktıktan sonra 1903 yılında yayımına son verildi⁵³.

Tahran'da Farsça olarak yayınlanan bu gazetelerden başka, *La Patrie* (1870)⁵⁴, *Echo de Perse* (1885–88/17 sayı)⁵⁵ isimleriyle Fransızca gazeteler de yayınlanmıştır.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Nasirüddin Şah zamanındaki gazetelerin ortak özelliği renksiz, taş baskı, çoğu resmî ve başkentte neşrolunmuş olmalarıdır. Yine bu devirde, İdare-i Darü't-tıbaa-yi Mübârekî adıyla bir idare kurulmuş, devlet gazetelerinin neşir ve tanzimi bu kuruma bırakılmıştır⁵⁶.

47 *Târih-i Cerâ'id*, I/mukaddime, s. 7.

48 *a.g.e.*, I/mukaddime,s. 9; *Ez Sabâ ta Nimâ*, I/249.

49 *Edebiyyât-ı Novîn*, s. 18.

50 *Tarih-i Cerâ'id*, I/mukaddime, s. 9.

51 *a.g.e.*, I/mukaddime, s. 11-13; *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, s. 114-115.

52 *Tarih-i Cerâ'id*, II/116; *Ez Sabâ ta Nimâ*, I/245; *Fihrist-i Rûznâmeha*, s. 41; *The Press*, s. 61-62.

53 *Tarih-i Cerâ'id*, II/245; *Ez Sabâ ta Nimâ*, I/245; *Fihrist-i Rûznâmeha*, s. 72-73; *The Press*, s. 80-81.

54 *Ez Sabâ ta Nimâ*, I/241-243; *The Press*, s. 16.

55 *Ez Sabâ ta Nimâ*, I/243.

56 *Târih-i Cerâ'id*, I/mukaddime, s. 6.

Muzafferüddîn Şah'ın tahta çıkmasıyla İsfahan, Tebriz ve Fars gibi vilâyetlerde, devlet gazeteleri yanında şahıslar eliyle de gazeteler tesis edilmiş ve bu gazeteler, idarenin izni çerçevesinde yayınlanmışlardır⁵⁷. Tebriz'in öncülük yaptığı bu gazetelerin belli başlıları şunlardır:

Milletî: 1858 yılında aylık olarak Tebriz'de yayınlanan gazetenin ilk eyalet gazetesi olduğu söylenmektedir⁵⁸.

el-Hadîd: 1897'de Seyyid Huseyn Han tarafından Tebriz'de neşredilen gazete iki veya üç sayıdan sonra yayınına ara vermiş, sonraki sayılarda *Hadîd* ismini almış⁵⁹ 1906'dan sonra da *Adâlet* ismiyle yayınına sürdürmüştür⁶⁰.

Edeb: 1898 yılında Edîbü'l-memâlik-i Ferâhânî, Tebriz'de *Ceride-i Edeb* isimli bir gazete neşretmiş, gazete ilk sayısından itibaren *Edeb* ismini almıştır. Taş baskısı ve haftalık olarak neşredilen gazete, dünya çapında ünlü kişiler ve ilim adamlarının resimleriyle ilmî makale ve tercümelere içeriyordu. İki yıllık yayın süresinde toplam 22 veya 18 sayı yayınlandı. Aynı kişi tarafından 1901-1903 Meşhed'de, 1903-1905 yıllarında Tahran'da aynı isimle, 1906 yılından itibaren de Bakü'de *İrşâd* ismiyle Türkçe olarak yayınına devam etmiştir⁶¹.

İhtiyâc: 1898 yılında Tebriz'de Mirza Alikulî Seferof idaresindeki *İhtiyâc* yedi sayı yayınlandıktan sonra mizahî içerikli yazıları sebebiyle Azerbaycan hâkimi tarafından kapatılıp müdürü cezalandırılmış, sonra *İkbâl* adıyla yayınına devam etmiştir⁶².

el-Hadîd, *Edeb* ve *İhtiyâc* ile aynı yıllarda Tebriz'de yayınlanan bir diğer gazete de *Kemâl* (1899) idi. Medrese-i Kemâl'in yayını olan ve Mîrzâ Huseyn Han Tabîb-zâde'nin idaresinde yayınlanan bu ilmî ve edebî gazete dergi formunda idi⁶³.

Muzafferüddîn Şah'ın yanlış politikaları, özellikle malî konularda azami derecede İngiltere ve Rusya'ya bağlanması, milliyetçi aydınların tepkisinin halk üzerinde yankı bulması ve çabucak meyvesini vermesiyle sonuçlandı. Neticede 5 Haziran 1906'da Meşrutiyet Fermanı okundu, 8 Ekim 1906'da meclis açıldı ve anayasanın 51 maddesi imzalandı.

Meşrutiyetin başlangıcında ilk meclis vekilleri, özellikle Azerbaycanlı vekiller eliyle yapılan en önemli işlerden biri, "âzâd" kelimesinin gazete imtiyaz-nâmelerine

57 a.g.e., I mukaddime, s. 6.

58 *Ez Sabâ ta Nimâ*, I/246.

59 *Târîh-i Cerâ'id*, I/252.

60 *Ez Sabâ ta Nimâ*, I/247; *The Press*, s. 75-76; krş. *Târîh-i Cerâ'id*, IV/5.

61 *Târîh-i Cerâ'id*, I/88; *Ez Sabâ ta Nimâ*, I/248; *Fihrist-i Rûznâmeha*, s. 8; *Edebiyyât-ı Novîn*, s. 33; *The Press*, s. 37-38.

62 *Târîh-i Cerâ'id*, I/55; *Ez Sabâ ta Nimâ*, I/247-248; *Fihrist-i Rûznâmeha*, s. 7; *The Press*, s. 36.

63 *Târîh-i Cerâ'id*, IV/141; *Ez Sabâ ta Nimâ*, I/248.

konulma hakkıydı. Böylece ilk meclis süresince “âzâd-ı millî” ibaresi gazete serlevhalarında basıldı. Bu hakkı ilk kazanan gazete *Meclis* idi. İkinci olarak *Nidâ-yi Vatan* bu hakkı elde etti. Ancak “nezâret-i riyâset-i İntibâ’at” ibaresinden kurtulamadı⁶⁴.

Anayasanın sağladığı basın özgürlüğü sayesinde, çıkan gazetelerin sayısı arttı. Yazarlar ve şairler şah ve idaresi hakkında serbestçe eleştiride bulunmaya başladı. Meşrutiyetin ilânı yıllarında hiçbir şekilde gazetelerin bir partiyle bağı yoktu. Onlar Meşrutiyet için mücadele ediyorlardı. Hatta büyük şairlerden her biri kendine ait bir neşriyat çıkarıyordu⁶⁵. Diğer taraftan günlük neşriyatın çoğu ikinci derecede edebî değeri haiz iken haftalık ve daha uzun süreli neşriyatta sanat değeri yüksek makaleler yayımlandı ki bunların başında *Sûr-i İsrâfil* geliyordu⁶⁶.

Meclis’in açılmasından sonra ilk olarak *Meclis* gazetesi yayımlandı. *Meclis*’ten sonra birçoğunun ismi bu özgürlük ortamıyla uyumlu, uzun ve kısa süreli yaklaşık 30 gazete Tahran ve diğer şehirlerde yayına başladı⁶⁷. Ancak okuyucusunun azlığı sebebiyle birçoğunun ömrü uzun olmadı. Sadece yeterli sermayeye sahip olan ya da müdürü ısrarlı gazeteler kalıcı olabildi⁶⁸.

Meşrutiyetin ilânından sonra neşredilen belli başlı gazeteler:

Meclis: Seyyid, Muhammed, Sâdık-ı Tabâtabâ’i tarafından Tahran’da neşredilen gazetenin önemi, meclis görüşmelerini yayınlamasıydı.

Hablü’l-metîn: 1893’te Kalkûta’da yayınlanan aynı isimli gazetenin kurucusunun kardeşi Celâlüddin Huseynî Müeyyidü’l-İslâm tarafından 1907’de Tahran’da günlük olarak yayına başladı. 1908’de meclisin bombalanmasından sonra Reşd’e sürülen sahibi tarafından aynı isimle bu şehirde yayımlandı. Muhammed Şah’ın tahttan indirilmesinden sonra Tahran’da yayınına devam etti⁶⁹.

Musâvât: Seyyid Muhammed Rızâ-yi Şirazi’nin sorumluluğunda 1907’de ilk sayısı Tebriz’de, sonraki 26 sayısı Tahran’da yayımlandı. Hürriyet yanlılarının dağılmasıyla, sahibi Kafkasya’ya gitmiş, dönüşte gazetenin yayınına Tebriz’de devam etmiştir⁷⁰.

Sûr-i İsrâfil: Meşrutiyet’in başlangıcında basın özgürlüğü için mücadele veren en önemli gazetedir. Mîrzâ Cihângîr Han Şirazi ve Mîrzâ Kâsım Han Tebrizi’nin sorumluluğunda çıkan gazete 1907’de haftalık olarak Tahran’da yayına başladı.

64 *Târîh-i Cerâ’id*, I/mukaddime, s. 16.

65 *Edebiyyât-ı Novîn*, s. 31.

66 *a.g.e.*, s. 32.

67 , *Ez Sabâ ta Nîmâ*, II/25-26.

68 *Târîh-i Cerâ’id*, I/mukaddime, s. 19.

69 *a.g.e.*, II/208-210; *The Press*, s. 74.

70 *Târîh-i Cerâ’id*, IV/208-209; *Fihrist-i Rûznâmeha*, s. 136-137; *Ez Sabâ ta Nîmâ*, II/22.

Dehhodâ'nın çeşitli imzalarla *Çerend u Perend* sütununda yazdığı kısa ve satirik makaleler Fars nesrinin en güzel örneklerindedir. Gazetenin Kafkasya'da yayınlanan *Molla Nasreddîn*'le yakın bir bağı vardır. Meclisin bombalanmasından sonra kapatılan gazete, 1909'dan itibaren sahibinin müdürlüğünde İsviçre'de haftalık olarak yayınlandı. Ancak üç sayı neşredildi⁷¹.

Teyatr: 1908'de Mîrzâ Rızâ Han Tabâtabâ'i tarafından on beş günde bir yayınlandı. Mükâleme ve soru cevap tarzında bir üslup benimseyen gazete Kaçar devri idaresini ve istibdat devri ricalini eleştirmiştir⁷².

Encümen: 1906'da Tebriz'de önce *Rûznâme-i Millî*, sonra *Ceride-i Millî* isimleriyle yayınlandı. Azerbaycan bölgesinin haberlerini sade bir dille yayınlıyordu⁷³.

Azerbaycan: 1907'de haftalık olarak Alikulî Seferof tarafından Tebriz'de neşredildi. Tebriz'de kurşun harflerle basılan ilk gazetedir. Farsça ve Azerîce yayınlanan gazete *Molla Nasreddîn* tarzındaydı⁷⁴.

Haşarâtü'l-arz: Resimli ve mizahi tarzda basılan ilk gazetelerdendir. 1908'de Tebriz'de Mîrzâ Aka Billurî tarafından kurulmuştur⁷⁵.

Zikredilen bu gazeteler dışında Tebriz'de *Ümîd*⁷⁶, *Âzâd*, *İttihâd*, *Uhuvvet*, *İblâğ*, *Misbâh*, *Mücahîd* gibi çoğunluğu kaliteli gazeteler de neşredilmiştir.

Nesîm-i Şimâl: Seyyid Eşref Huseynî tarafından 1907'de Reşd'de kurşun harflerle basıldı. Sahibinin şiirlerini yayınlayan mizahi bir gazetediydi⁷⁷.

Feryâd: 1907'de Mîrzâ Habîbullah Aka-zâde tarafından Urmiye'de haftalık olarak neşredildi. Urmiye'de neşredilen ilk gazetedir⁷⁸.

Meşrutiyet'in ilânından sonra İran dışında neşredilen gazetelerin sayılarında da artış oldu. Bu gazetelerin en ünlüsü *Mollâ Nasreddîn* idi. Celîl Muhammed Kulîzâde tarafından 1906'da Tiflis'te yayınlanan gazete Azerbaycan'ın ilk mizahî ve hicvî gazetesidir. Halkı fikrî yönden uyandıracak makaleler yanında hicvî karikatürler ve tenkidî şiirleri de dercetmiştir. Kendinden sonraki gazeteler üzerinde büyük etkisi olmuştur⁷⁹.

71 *Târîh-i Cerâ'id*, III/29; *Fihrist-i Rûznâmeha*, s. 107; *Ez Sabâ ta Nîmâ*, II/22, 77 v.d.; *The Press*, s. 115-116; Browne, *A Literary of Persia*, IV/482.

72 *Târîh-i Cerâ'id*, I/147-148; *Fihrist-i Rûznâmeha*, s. 49-50; *Ez Sabâ ta Nîmâ*, II/22.

73 a.g.e., II/22-23; *Fihrist-i Rûznâmeha*, s. 18-19; *Târîh-i Cerâ'id*, I/286-288.

74 *Ez Sabâ ta Nîmâ*, II/23; *fihrist-i Rûznâmeha*, s. 2.

75 *Ez Sabâ ta Nîmâ*, II/23; *Edebiyyât-ı Novîn*, s. 32.

76 *Ez Sabâ ta Nîmâ*, II/23.

77 *Târîh-i Cerâ'id*, IV/295; *Ez Sabâ ta Nîmâ*, II/23,61 v.d.; *Edebiyyât-ı Novîn*, s. 32

78 *Târîh-i Cerâ'id*, IV/78-80; *Ez Sabâ ta Nîmâ*, II/23; *The Press*, s. 122.

79 Nâzım Ahundof, *Azerbaycan Tenz Rûznâmeleri (1906-1920)*, Tahran 1358, s. 24-90; *Fihrist-i Rûznâmeha*, s. 141; *Ez Sabâ ta Nîmâ*, II/41 v.d.; *Târîh-i Cerâ'id*, IV/237.

Hilâfet: 1906'da Hacı Şeyh Hasan Tebrizî tarafından on beş günlük olarak Londra'da neşredildi. Farsça, Arapça ve Türkçe yayınlanan gazetenin bütün şark milletleri üzerinde önemli etkisi vardı⁸⁰.

Nâme-i Vatan: 1906'da Haydarâbâd'da haftalık yayınlanan gazetenin müdürü Tahran muhacirlerinden Sahafbaşı idi⁸¹.

Meclisin açılmasından kısa süre sonra Muzafferüddin Şah öldü. Yeni şah Muhammed Ali, anayasa ve meclis faaliyetlerini engelleme yolunu seçti. Şah'ın bu davranışı hürriyet taraftarlarıyla saraylılar arasındaki mücadeleyi artırdı. Kendisine suikast teşebbüsünü bahane eden Şah, Rusya'nın da yardımıyla Temmuz 1908'de meclisi bombalattı. Akabinde ise meclisi kapatıp sıkıyönetim ilân etti⁸². Hürriyetçilerden bir kısmını öldürttü, bir kısmını hapsedirdi, bazısını da yurtdışına sürdürttü⁸³. Bir kısım hürriyetçi ise İngiliz konsolosluğuna sığınarak canını kurtardı. Ülkede çıkan bütün gazeteler kapatıldı. Meclisin bombalanmasından sonra sadece, Tahran'da devlet gazetesi olan *İrân* ve zaman zaman da *Okyanus* ismiyle tek yapraklık yayın neşredildi⁸⁴.

1909'da Muhammed Şah tahttan indirilmesi üzerine ülke dışında yaşayan hürriyetçiler ve gazete müdürleri İran'a dönünce gazetecilik yeniden canlandı. Meşrutiyet devrinde yayına başlamış olan *Hablü'l-metîn*, *Sûr-i İsrâfîl*, *Nesîm-i Şimâl* gibi gazeteler yeniden yayına başladı. Ebat, baskı, üslup ve içerik yönünden önceye göre daha iyi olmalarına rağmen hiçbirisi ilk yayın devrelerindeki tarafsızlığı yakalayamadı ve her biri bir partinin veya cemiyetin yayın organı hâline dönüşerek kendi fikir ve görüşlerini yaymaya çalıştı⁸⁵.

Bu devrede ilk defa yayına başlayan şu gazeteler etkili oldu:

Şark: Tahran'da 1909'da Seyyid Ziyâüddîn Tabâtabâ'î'nin müdürlüğünde günlük olarak yayına başladı. Hükümeti tenkit eden, kinaye yollu, sade ve halk diline yakın şiirler yayınlıyordu. İttihâd ve Terakkî partisinin yayın organı olan gazete, hâkim tabakayı eleştirdiği için 106 sayı yayımlandıktan sonra kapatıldı. Onun yerine aynı yıl *Berk*⁸⁶, daha sonra da *Ra'd*⁸⁷ yayınlandı⁸⁸.

İrân-ı Nov: 1907 yılında günlük olarak Tahran'da yayına başladı. Avrupa

80 a.g.e., II/247; *Fihrist-i Rûznâmeha*, s. 73; *The Press*, s. 116.

81 *Târîh-i Cerâ'id*, IV/274.

82 *Ez Sabâ ta Nîmâ*, II/17.

83 Bu gazeteciler için bkz. *Târîh-i Cerâ'id*, I/mukaddime, s. 24

84 *Ez Sabâ ta Nîmâ*; II/158. Fakat bu kargaşa döneminde Tebriz'de *Encümen* ve *Nâle-i Millet* yayına başladı. (*Ez Sabâ ta Nîmâ* II/158, dipnot: 1)

85 *Târîh-i Cerâ'id*, I/mukaddime, s. 25; *Ez Sabâ ta Nîmâ*, II/158.

86 *Târîh-i Cerâ'id*, I/11 v.d.

87 a.g.e., II/120.

88 *Ez Sabâ ta Nîmâ*, II/108; *Târîh-i Cerâ'id*, III/61 v.d.; *Fihrist-i Rûznâmeha*, s. 96; *The Press*, s. 110.

gazeteleri tarzında yayınlanan gazete kısa zamanda diğer gazetelere örnek oldu. Sosyal Demokrat partinin yayın organı olan gazete, açıkça ismi zikredilmemekle beraber Bakü eski Sosyal Demokrat parti üyelerinden Resûl-zâde'nin makaleleriyle tanınmıştı. 1911'de süresiz kapatıldı⁸⁹.

Polis-i İrân: 1909'da Tahran'da çıkarılan gazete "Panislamistlerin hâmisî ve hizmetçisi, İran istiklâlinin koruyucusu" iddiasıyla kısa sürede kapatılarak yerini *İrşâd*'a bıraktı⁹⁰.

İstiklâl-i İrân: 1909'da günlük şekilde yayınlanan gazete İttihâd ve Terakkî'nin yayın organıydı⁹¹.

Son üç gazete farklı sorumlu müdür imzalarıyla neşredilmiştir. Bu devrede İran ve Tahran dışında da önemli gazeteler neşredilmiştir ki belli başlıları şunlardır:

Şafak (1910/Tebriz), *Horasan* (1909/Meşhed), *Tazebahâr* (1910/Meşhed), *Sadâ-yı Reşd* (1911/Reşt), *Zâyenderûd* (1909/İsfahan), *Şems* (1909/İstanbul), *Surûş* (1909/İstanbul), *İslâh* (1909/Bombay), *Arî* (1909/Bakü), *Necef* (1910/Necef), *Sîrâcü'l-ahbâr-ı Afganîyye* (1911/Kabil)⁹².

İkinci meclisin feshinden sonra siyasî yönden dış baskılar (özellikle İngiliz ve Rus) arttı. Bu güçlerin de etkisiyle birkaç gazete dışında basın susturuldu. Varlığını koruyabilen birkaç önemsiz gazete irticaî görüşleri tebliğ ediyordu⁹³. Meclis üçüncü kez açılınca (Aralık 1914) bu defa Tahran, taşra ve yurtdışındaki gazete sayısında patlama oldu⁹⁴ ki bunların en belli başlıları *İrân-ı Nov* yerine çıkarılan *Nevbahâr*; *Şûrî*, *Asr-ı Cedîd*, *Ra'd*, *Sitâre-i İrân*, *Bâmâdâ-i Rûşen* idi. Bu gazeteler ya devletin ya İngiltere ve Rusya'nın ya da I. Cihân Harbi'nin başlamasıyla İngiliz ve Ruslara karşı hoşnutsuzlukları sebebiyle Almanya ve Türkiye'nin tarafını tutmakta idi⁹⁵.

Nitekim 1912'de Tahran'da yayına başlayan *Âftâb*, Rus ve İngiliz elçiliklerini memnun eden makaleler yayınlamış⁹⁶, 1913'te *Ra'd* ismiyle yeniden yayına başlayan gazete İngiliz yanlısı bir politika gütmüş, 1914'te tesis edilen *Asr-ı Cedîd* ise Rusya yanlısı makaleler neşretmişti⁹⁷.

Birinci Dünya Harbi başladığında gazete ve dergilerin durumunda büyük bir değişim meydana geldi. Aslında 1914-24 arasını Farsça gazetelerin olgunluk devri

89 *Târîh-i Cerâ'id*, I/345-348; *Ez Sabâ ta Nîmâ*, II/108; *Fihrist-i Rûznâmeha*, s. 27.

90 *Ez Sabâ ta Nîmâ*, II/110; *Târîh-i Cerâ'id*, II/75.

91 *Ez Sabâ ta Nîmâ*, II/110; *Târîh-i Cerâ'id*, I/161.

92 Bu gazeteler hakkında bilgi için bkz. *Târîh-i Cerâ'id* ve *Fihrist-i Rûznâmeha* ilgili maddeler.

93 *Ez Sabâ ta Nîmâ*, II/224.

94 Bu gazeteler için bkz. *a.g.e.*, II/224.

95 *a.g.e.*, II/223.

96 *Târîh-i Cerâ'id*, I/214-215; *Fihrist-i Rûznâmeha*, s. 4; *The Press*, s. 31-32; *Ez Sabâ ta Nîmâ*, II/223, dipnot: 1.

97 *a.g.e.*, II/223.

olarak bilmek gerekir. Çünkü bir kısım gazeteler bu devrede meclisin görevini üstlenmiş, ülkenin genel durumu ve siyasetine dahil olmuşlardır⁹⁸. Özellikle Tahran gazetelerinin bu etkisi bu devre gazetelerinin zaman zaman tamamının ya da çoğunluğunun kapatılmasına sebep olmuştur. Hatta kapatılmalarını kolaylaştıracak kanunlar çıkarılmıştır⁹⁹. Bu durum, kendisi de bizzat gazeteci olan Şark gazetesi sahibi Seyyid Ziyâeddîn'in doksan günlük hükümeti süresince de devam etmiştir. Hatta *Gülşen*, *Hallâc*, *Sitâre-i Irân*, *Ra'd* gibi Tahran'ın önemli gazetelerinden birçoğunun yayını durdurulmuştur. Kıvâmü's-Saltana kabineyi kurunca, zikredilen gazetelerin yayınına ilâve *Nâhîd*, *İttihâd*, *Karn-ı Bistum*, *Tûfân*, *İkdâm*, *Kânûn*, *Halk*, *Irân-ı Âzâd*, *Siyâset*, *Hakikat*, *Şafak-ı Surh*, *Kûşîş*, *Asyâ-yı Vusta*, *Siyâset-i İslâm*¹⁰⁰ gibi gazeteler de yayına başladı ve sayıları giderek arttı¹⁰¹.

Yine bu sırada yurtdışında da gazeteler yayınlanıyordu ki bunların en önemlisi Berlin'deki İranlı entelektüeller tarafından çıkarılan ve tamamıyla siyasî bir özellik taşıyan *Kâve* isimli gazete idi¹⁰².

Harbin vuku bulması İran içinde ve dışında savaştan doğan olaylar ve inkılaplar, uluslararası savaşın esef verici haberleri matbuata derç için yeni konular oluşturdu ve Avrupa ebatlarındaki (büyük boy) gazetelerin her biri kendi üç sayfasını savaşa ait haberlere ayırdı. Hatta bu gazetelerden bazıları baş makalelerini dış olaylara ve savaş yorumlarına hasretti. Bu yüzden denilebilir ki gerçek manada dış olayların bahsi İran gazetelerinde bu devirde başladı¹⁰³. Yine bu gazeteler sayesinde İran nesri sadeleşerek halkın anlayabileceği bir şekil aldı. Öte yandan ilk defa İran edebiyatı ve şiiri hakkında kapsamlı tartışmalar yapıldı. Şiirde eski ve yeni tartışmaları başladı¹⁰⁴.

1920'li yıllar "kalem ve kadem savaşları"nın zirveye ulaştığı yıllar oldu.

Birinci Meşrutiyet'in ilânı için milletin bir bütün olduğu devrenin aksine, muhtelif siyasî gruplar büyük bir çekişmeye girişti. Neticede 1924 yılında Rızâ Han (Pehlevî) idareyi ele geçirecek başbakan oldu. Siyasî gruplardan her biri bu iktidarın kendilerini emellerine kavuşturacağını umuyordu¹⁰⁵. Ancak beklentilerine cevap alamayan gazeteler hükümete karşı eleştirilerini artırınca yayınlarının durdurulması, yazarlarının dövülmesi, hapsedilmesi veya öldürülmesiyle karşılaştı.

98 *Târîh-i Cerâ'id*, I/mukaddime, s. 25; *Ez Sabâ ta Nimâ*, II/225.

99 *Târîh-i Cerâ'id*, I/mukaddime, s. 26.

100 Bu gazeteler hakkında bilgi için bkz. *Târîh-i Cerâ'id* ve *Fihrist-i Rûznâmeha* ilgili maddeler.

101 *Târîh-i Cerâ'id*, I/mukaddime, s.27; *Ez Sabâ ta Nimâ*, III/56-57.

102 Browne, *A Literary of Persia*, IV/483-484 ; *Târîh-i Cerâ'id*, IV/125.

103 *Târîh-i Cerâ'id*, I/mukaddime, s. 25-26.

104 *Ez Saba ta Nimâ*, II/225.

105 Liberaller Kaçar Hanedanı'na son vereceğini ve sola meyletmeyeceğini, demokratlar cumhuriyeti ilân edeceğini, sol kanat hâkim tabakaya bağlanmayıp toplumsal ıslahatlar yapacağını, milliyetçiler ise dış güçlerden kurtulmuş sağlam bir devlet kuracağını umuyorlardı. (*Edebiyyât-ı Novîn*, s. 21)

Nitekim *Sitâre-i İrân* gazetesi yazarı Sabâ, milli savunma bakanlığında dövülerek, *Karn-ı Bistum* gazetesi müdürü İşkî evinde öldürülerek özgürlük yanlılarına gözdağı verilmeye çalışıldı. Gerçi İşkî'nin ölümünden sonra sol kanat gazeteleri bir bildiri yayımlayarak can güvenlikleri olmadığı gerekçesiyle meclise sığındı. Ancak kısa süre sonra güç galip geldi ve yayınlarına son verdi. Bunu diğer matbuatın durdurulması takip etti¹⁰⁶.

Rızâ Han'ın Türkiye'yi taklitle rejimi cumhuriyete tebdil etme gayreti Batı düşünce tarzına sahip siyasetçiler ve genç düşünürler tarafından destek görmesine rağmen Tahran'da ulemânın ayaklanmasına sebep oldu ve cumhuriyet taraftarlarının beklentilerinin aksine yeni bir şahlık hanedanın tesisiyle sonuçlandı. Rızâ Han, Nisan 1926'da taç giydi.

Rızâ Şah'ın yıldan yıla güçlendirdiği askerî rejimin ilk yıllarında ve sonraki birkaç yılda devletin, ılımlı gazetecilere davranışı çok sert değildi. Bu sebeple Tahran'da yayınlanan gazetelerin sayısı arttı¹⁰⁷. Fakat yavaş yavaş Rızâ Şah'ın gazetecilere karşı tutumu sertleşti. Tahran ve taşrada belli gazetelerin dışındakilerin neşri durduruldu.

Rızâ Şah döneminde emniyet dairesinin doğrudan ve tamamen gazete münderecatlarını denetleme yetkisi vardı¹⁰⁸. Gazete müdürlerinin emniyet dairesinin izni olmaksızın hiçbir şekilde bir konuyu neşretme hakları yoktu. Emniyet sadece gazetelerin başmakale, dahilî ve haricî haberlerini değil reklamlarını bile denetliyordu. Sadece ihtiyatlı davranabilenler (belki de Şah ve devlet teşkilâtına yakınlıkları sebebiyle) yayınlarına devam edebildi. *İttulâât-ı İrân* (sonraları *Mihr-i İrân*), *Kûşîş*, *Şafak-ı Surh*, tedbirli siyasetleriyle Rızâ Şah'ın saltanatı süresince yayınlarını sürdürdüler. Hatta Şah ve devlet kurumlarına yakınlıkları sebebiyle nasıplendiler¹⁰⁹.

Gazete müdürleri hakkındaki en küçük suizan onların hapsi ve sürgünü için kâfiydi. Birçok gazete müdürü önemsiz bir haberin yayını sebebiyle hapsediliyor, işkenceye maruz kalıyordu. Nitekim *Tûfân* gazetesi müdürü Ferruhi-yi Yezdî uzun süreli bir mahkûmiyet sonunda hapiste öldü. Bu sebeple bu devre gazeteleri devletin ve şahın görüşü aksine hiçbir şey yazamadı.

Emniyet ve siyasî idarenin gazetelere tavrı, özellikle 1937'den sonra, Tahran'da komünist örgütlerin varlığının ortaya çıkmasından sonra son derece sertleşti. Öyle ki gazetelerin münderecatı sadece fermanlar, sıradan ülke haberleri, Şah ve

106 *Târîh-i Cerâ'id*, I/mukaddime, 27-28; *Ez Sabâ ta Nimâ*, III/62.

107 Bu gazeteler için bkz. *Târîh-i Cerâ'id*, I/mukaddime, s. 29.

108 *Târîh-i Cerâ'id*, I/mukaddime, 29; *Ez Sabâ Ta Nimâ*, III/60.

109 a.g.e., III/60.

bakanların ülke seyahatleri gibi konular oldu¹¹⁰.

Eylül 1941’de Rızâ Şah tahttan indirilip taht el değiştirenince hapisane kapıları açıldı, aralarında gazete müdürlerinin de bulunduğu siyasî suçlulardan birçoğu hapisanelerden çıktı ve yeniden faaliyete başladı. Önceki gazetelere ilâveten *Necât-ı İrân*, *Ümîd* ve *İkdâm* gibi yeni birkaç gazete de yayın hayatına adım attı¹¹¹. Yeniden hürriyet ortamına kavuşan gazeteler, öncelikle sayfalarının tamamını önceki devri tenkide, çıkarılan kanunlara muhalif hareket etmeye hasrederek, sabık şah ve onun polis teşkilatı ve emniyet genel müdürü hakkında eleştirinin dozunu kaçırdılar¹¹².

Giderek konular güncelleşti. Parti teşkilâtları, hükümetlerin kurulması, yıkılması, saltanatın durumu, bürokrasi çarkının bozulması, enflasyon gerçeği ve tehlikeleri, aşiretler, azınlıklar v.b. konu edinilirken hükümete saldırı da görev addedilmeye dönüştü¹¹³. Yeniden iktidar ve basın arasında mücadele başladı. Sonunda engellemeler, takip ve tutuklamalar zirveye çıktı. 1942’de kurulan Kıvâmü’s-saltana hükümeti tarafından *Ahbâr-ı Rûz* ismiyle yayınlanan devlet haberleri dışında, basın tamamen susturuldu. 1908’deki matbuat kanununu ıslah eden bir kanun çıkarılarak (24 Aralık 1942) imtiyaz hakları iyice zorlaştırıldı¹¹⁴. İmtiyaz meselesindeki karışık durum sebebiyle sık sık yayını durdurulan gazeteler ancak başka isimlerle faaliyetlerine devam edebildiler¹¹⁵ ki bu durumda arkalarında bir siyasî parti olan gazeteler farklı isim konusunda aleni bir başarıya sahipti. Meselâ Tudeh partisinin yayın organı olan *Rehber* ve *Zafer* elliden fazla isimle yayını sürdürübilmiştir¹¹⁶.

II. Cihân Harbi yılları olması sebebiyle müttefikler de İran basınına konu oluyordu. Özellikle işgaller sebebiyle ülkenin ekonomik durumunun zayıflamasına sebep olmalarından dolayı tenkit ediliyorlardı. Bu duruma bir müddet tahammül ettikten sonra onlar da karşı atağa geçerek neşriyata dahil oldu ve çeşitli gazeteler yayınladı. İngilizler bu işte ilk adımı attı. Ruslar işgalleri altındaki yerlerde mahallî dillerde gazeteler çıkardı. Lehistanlılar da 1940-1943 arası kendi uyruklarında olanlar için birkaç süreli yayın neşretti¹¹⁷. Bunları Amerikalılar takip etti¹¹⁸.

110 *Târîh-i Cerâ'id*, I/mukaddime, s. 33; *Ez Sabâ ta Nîmâ*, III/60.

111 1941-47 yılları arasında neşredilmiş gazete sayısı dört yüz altmış dört olup üç yüz otuz üçü Farsça diğerleri Türkçe, Kürtçe, İngilizce, Fransızca, Rusça ve Lehçe idi. (Bu gazeteler için bkz. *Edebiyyât-ı Novîn*, s. 250 v.dd.)

112 *Târîh-i Cerâ'id*, I/mukaddime, s. 33.

113 *Edebiyyât-ı Novîn*, s. 233.

114 *Târîh-i Cerâ'id*, I/mukaddime, s. 33.

115 *Edebiyyât-ı Novîn*, s. 234.

116 a.g.e., s. 235.

117 Lehistanlıların İran’da bulunma sebebi için bkz. *İrânşinâsî*, Vol. XXIII, no. 2, s. 299.

118 *Edebiyyât-ı Novîn*, s. 237.

İran, savaş süresince batılı müttefiklerle Rusya arasındaki buluşma noktası ve bu keşmekeşin etkilerini hisseden ilk ülke oldu. Bu sebeple İran matbuatı da sağ ve sol etiketini kullanarak iki kanatta ihtisaslaştı. Sağ kanat matbuatı doğal olarak İngiliz siyaseti ve bu siyasetin hamilerine, sol kanat ise Tudeh partisi hamiliğinde Rusya'ya meyletti. 1945'e kadar hükümetlerin görüşüne göre her iki kanat gazetelerinin yayını zaman zaman durduruldu¹¹⁹.

1945 yılının İran basını için önemi haiz olduğu söylenebilir. Çünkü Azerbaycan'da özerk idarenin devrilip demokrat rejimin gelişyle Tebriz gazetelerinin çoğu tatil edildi fakat sol kanat gazeteleri yayınlarına devam ederek olgunlaştı. Ayrıca Rızâiye, Zencan ve Meyane'de ilk defa mahallî gazeteler yayına başladı. Daha da önemlisi Türk dili yazı dili olarak kullanılmaya başladı. Türkçenin yazı dili olarak kullanılması Kürt toplumunun merkezi olan Mâhâbâd'ta birkaç gazetenin Kürtçe olarak yayımının yolunu açtı¹²⁰.

1946 yılının Nisanında yayınlanan sağ kanadın en etkili ve önemli gazetesi *Âteş* idi.

1946 Haziran'ında İran basın sendikası kuruldu. Sendikanın üyeleri sol kanadın ılımlı gazetecileriydi. Tudeh Partisi taraftarı gazeteler birliğe katılmadı¹²¹. 1947 Temmuz'unda uluslararası gazeteciler teşkilâtı üyeliğine kabul edilecek olan sendika kısa bir süre sonra hükümetin emrine girdi. Aralık 1946'da haberleşme ve çalışma bakanı Ahmed Ârâmiş sendika başkanlığına seçilince sendikanın, devletle ilgili bakımından matbuatı çeşitli gruplara taksim etme amacını güttüğü anlaşıldı.

Sendikayla ilgileri sebebiyle sağ kanat gazeteleri yayınlarına nispeten rahat bir şekilde devam ederken, sendikaya dâhil olmayan sol kanat gazeteleri kendilerine yeni bir pozisyon olarak İngiliz siyasetine saldırı yerine Amerikan siyasetine hamlelere başladı.

Tahran'da Tudeh Partisi'nin temel iki gazetesi *Rehber* ve *Zafer* başka isimlerle yayınlarına bir müddet devam ettikten sonra kapandı. Haziran 1947'de ılımlı *Merdum* gazetesi partinin resmî organı olarak yeniden yayına başladı. Ancak sol kanat gazetelerinin kendi aralarında çekişmeye girmesi, 1947'nin sonuna kadar bu gazetelerin günlük işlerde önemsiz rol oynamalarına sebep oldu¹²². Aynı yılın Haziran'ında ertelenmiş seçimlerin yapılması esnasında sağ ve sol taraftan olmayan bir grup muhalif, ayaklanma hazırlığına girişince *İkdâm*, *Âteş*, *Dâd* gibi gazeteler cüz'î görüş ayrılıklarına rağmen bir grup oluşturup zamanın hükümetini eleştirdi. Bunların yayınları sadece o günkü devleti açık açık eleştirdikleri için 1947 yılının

119 a.g.e., s. 237-238.

120 a.g.e., s. 242.

121 Sendikanın üyeleri için bkz. a.g.e., s. 243.

122 *Edebiyyât-ı Novîn*, s. 244-245.

ilk yarısı içinde birkaç kez durduruldu. 1947 yılının Temmuz'unda askerî hükümet zamanında bu gazetelere baskın yapılarak sahipleri tutuklandı.

Bu olay basına baskı için son çaba sayılır. Bu sırada Ârâmiş makamını kaybedince devletle sendika arasındaki yakın ilgi bitti ve akabinde de basın sendikası resmî olarak Demokrat Parti'yle ilişkisini kesti¹²³.

Bu zamanın en ünlü gazetesi yirmi binlik tiraja ulaşan *Keyhân* idi ki o bu tirajıyla kırk-elli bin tirajlı resmî gazete *İttılâât*'ın ardından geliyordu. Özellikle gazete sahibi Misbahzâde'nin ve başyazarının makaleleri o günün gazetelerinin hiçbirinin yakalayamadığı bir başarı elde etmişti. Diğer gazetelerin tirajları ise dört-beş bin civarında değişiyordu.

1941-47 arası aynı anda veya farklı zamanlarda yaklaşık otuz gazete ulusal gazete şekline dönüştü. Bunlardan *İttılâât*, *Îrân*, *Îrân-ı Mâ*, *Rehber* ve onların yerini alan *Merdum*, *Sitâre*, *Kûşiş*, *Mihr-i Îrân* az çok düzenli ve aralıksız yayımlandı. Geri kalanları siyasî haftalıklar olarak nitelendirmek gerekir¹²⁴.

Nispeten kaliteli olan bu gazeteler muayyen zamanlarda belki elliden fazla isimle yayınlandı ki gerçekte bunlar diğer bazı ülkelerin kitapçık ve risalelerinin rolünü oynuyorlardı. Bunların bazısı siyasî partilerin gazeteleriydi. Bazısı müstakil bir gurubun veya kişinin görüşlerini yansıtıyordu. Bir kısmı ise mahallî bağları kuvvetlendirmek için yayınlanıyordu. Bunlar tiraj yönünden iki-üç bin veya daha az idiler. Ama geniş bir okuyucu kitlesini etkiliyorlardı. Çünkü bu gazetelerin görüşleri diğer tecrübeli gazeteler yoluyla naklediliyordu.

Tahran matbuatının bir örneği bir dereceye kadar eyaletlerde de tekrar edildi. Gerçi onlar genellikle aynı isimle daha uzun süreli yayınlanabilmişlerdir. Eyaletler için verilmiş olan yaklaşık seksen ruhsata ilâveten, muayyen zamanlarda da kırk-elli ruhsat söz konusuydu. Bu sayı 1946'daki çoğu ruhsatsız olan Azerbaycan'daki demokrat matbuatı kapsamıyordu. İsfahan on altı ruhsata sahipti. Şiraz, Tebriz, Reşt, Meşhed, Hemedan sırayla onu takip ediyordu. Eyaletlerdeki sayıları onlara varan bu gazetelere rağmen günlük haberlerin asıl kaynağı Tahran gazeteleri yani *İttılâât* ve *Keyhân* idi. Eyalet gazetelerinin tirajları da çok azdı. Bazen yüz nüshanın altına düşüyordu. Buna rağmen bazıları iyi bir pozisyonda olup uzun süreli bir yayın hayatına sahipti. Meselâ Reşt'de basılan *Bedr-i Munîr*¹²⁵ 1919'dan beri düzenli olarak basılıyordu.

Yukarıdaki rakamlara Farsça dışındaki neşriyat dahil değildi. Gerçekte resmî olarak tanınan tek mahallî dil Ermenice idi. Tahran'da dört, Tebriz'de bir gazete

123 a.g.e., s. 245.

124 *Edebiyyât-ı Novîn*, s. 246.

125 Hakkında bilgi için bkz. *Târih-i Cerâ'id*, II/10 -12; *Edebiyyât-ı Novîn*, s. 269.

bu dille yayınlanıyordu. On gazete Türkçe, üç Kürtçe, İran'da geçici yaşayan yabancılar için de Batı dillerinde on üç gazete yayınlanmakta idi¹²⁶.

Sürekli yayınların gazeteler yanında diğer önemli bir türü olan dergiler İran'da ilk yayınlanan gazeteden yaklaşık yetmiş beş yıl sonra yayına başladı¹²⁷. Bunun bir sebebi yayınlanan gazetelerin bir dereceye kadar dergi formatında çıkmaları ve onların görevini yüklenmiş olmalarıydı. Giderek gazetelerin siyasî ve sosyal konularda ihtisaslaşarak kendi aslı görevlerini üstlenmeleri, başta edebî konular olmak üzere tarih, tıp, ekonomi, spor, sanat vs. gibi konuların başka bir yolla okuyucuya iletilmesini mecburi kıldı. Bu sebeple bazı gazeteler ya format değiştirerek dergi hâline dönüştü veya ilk defa dergi formatında yayın hayatına adım attı. Nitekim 1906'da Berlin'de siyasî bir gazete olarak yayına başlayan *Kâve*, 1919 yılından itibaren edebî ve ilmî bir dergi hâlini aldı. 1910 yılında Melikü's-şuarâ Bahâr tarafından siyasî bir gazete olarak yayına başlayan *Nevbahâr*, 1922'den sonra ebat, üslup ve sayfa yönünden değişerek bir edebî dergiye dönüştü¹²⁸. 1906'da Tahran'da haftalık olarak yayına başlayan *Maârif* bir müddet sonra dergi olarak yayınına devam etti¹²⁹.

Farsça dergiler, edebî konular ve çeşitli bilim dallarına yer vermelerine rağmen İran kültürü, tarih araştırmaları, arkeoloji ve sosyoloji dallarına daha az yer ayırmışlardır. İrec Efşâr bunun sebebini "İran dergilerinin uzun geçmişinin olmaması"na bağlamıştır¹³⁰.

Resmî ve özel kuruluşlar tarafından yayınlanan dergiler, İran halkının kendi dil ve kültürüne ilgisini çekerek millî duyguların kuvvetlenmesinde rol oynamıştır. Ayrıca İran dili ve edebiyatıyla ilgili yazılar yanında Batılı müsteşriklerin incelemelerinin tercümelerine de yer vererek ilmî çalışma geleneğinin başlamasında etkili olmuş, buna ilâveten Avrupa edebiyat ve düşüncesinin tanıtılmasına, dolayısıyla çağdaş İran edebiyatının gelişmesine yardımcı olmuşlardır¹³¹.

Dergiler, gazetelere göre daha az okuyucu kitlesine sahip olsalar da zaman zaman on binlik tirajlara ulaşabilmişlerdir. Meselâ 1923 yılında Tahran'da yayına başlayan ve kesintilerle yayınına devam eden haftalık siyasî dergi *İttılâât-ı Heftegî* on bin tiraja ulaşmış, *Ümîd*, *Sabâ*, *Terakkî* ve *Tahrân-ı Musavver* beş-on bin arasında oynayan tirajlara sahip olmuşlardır. Siyasî, ilmî ve edebî dergiler yanında eğlendirici yönleri ağır basan halk dergileri (*Mecellât-ı Merdumî*) de nisbî

126 a.g.e., s. 247-248.

127 *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, s. 130.

128 *Ez Sabâ ta Nîmâ*, II/228.

129 *Târîh-i Cerâ'id*, IV/222.

130 *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, s.130.

131 *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, s.131.

bir tiraja sahip olup daha çok haftalık şeklinde neşredilmiş, siyasî dergilere göre daha fazla resim ve fotoğrafa yer vermişlerdir.

Siyasî dergilerden daha az tiraja sahip olan ilmî ve edebî dergiler, ülkenin ilmî ve edebî cereyanlarında etkili olmaları sebebiyle büyük bir öneme sahiptir. Bu dergilerin belli başlıları şunlardır:

Gencîne-i Fünûn: Muhammed Ali Terbiyet, Yusûf İ'tisâmü'l-mülk ve Seyyid Hasan Takîzâde tarafından 1903'te Tebriz'de kuruldu. On beş günde bir neşrolunmaktaydı¹³².

Bahâr: 1911'de Yusûf İ'tisâmü'l-mülk tarafından aylık olarak Tahran'da neşredilen dergi kendini edebî, ahlakî, ilmî, siyasî ve içtimaî olarak tanıtmaya rağmen yabancı kitaplardan yapılan tercümelemlerle şöhrat bulmuştur¹³³.

Ferheng: Reşd medreselerini bitiren bir grup gencin oluşturduğu Cemiyet-i Ferheng tarafından 1917'de Reşt'te yayına başlayan dergi aylık olarak neşredilmekteydi. İlmî, edebî, ahlakî, fennî ve iktisadî konuları içermekteydi¹³⁴.

Gul-i Zerd: Mîrzâ Yahyâ Han Reyhânî'nin müdürlüğünde 1918'de Tahran'da yayına başlayan dergi on beş günde bir neşrediliyordu. Edebî bir dergi olup yeni İran şiir üslûbunun oluşmasında öncülük yapmıştır¹³⁵.

Dânişkede: Melikü's-şuarâ Bahâr idaresinde 1918'de Tahran'da aylık olarak yayına başladı. Sahibinin şiir ve makalelerinden başka bir dizi edebî makale ve Avrupa edebiyatından tercüme romanları tefrika hâlinde neşrediyordu¹³⁶.

Armağan: Vahîd-i Destgirdî tarafından neşredilen dergi, Fars dilinin önemli ve faydalı edebî ve tarihî dergilerinden biridir. 1919'da başladığı yayını 1940'da sahibinin ölümünden sonra oğlu Mahmud Vahîdzâde-i Nesîmî'nin idaresinde 1970'li yılların sonuna kadar sürdürmüştür. Eski ve yeni tarzda şiirler, meşhur edebiyatçıların makaleleri ve eski şairlerin biyografilerine yer vermiştir¹³⁷.

Kâve: 1906'da Berlin'de yayın hayatına başlayan gazete 1919'dan sonra gazetenin kurucusu Seyyid Hasan Takî-zâde'nin başkanlığında aynı şehirde aylık olarak dergi formatında yayınına devam etti. İlmî, edebî ve tarihî özelliğe sahip derginin makaleleri Berlin'de toplanan entelektüel İranlı gençler tarafından tertip ve tanzim ediliyordu. Avrupa medeniyetini İran'da tanıtmak, taassupla mücadele, millî

132 *The Press*, s. 130; *Târih-i Cerâ'id*, IV/167.

133 a.g.e., II/26; Murtazâ Sultânî, *Fihrist-i Mecellehâ-yi Fârsî ez İbtidâ tâ Sâl-i 1320 Şemsî*, Tahran 2536/1975, s. 25; *Ez Sabâ ta Nîmâ*, II/114.

134 *Târih-i Cerâ'id*, IV/76; *Fihrist-i Mecelleha*, s. 93-94; *Ez Sabâ ta Nîmâ*, II/229.

135 *Târih-i Cerâ'id*, IV/157; *Ez Sabâ ta Nîmâ*, II/223.

136 *Târih-i Cerâ'id*, III/270; *Fihrist-i Mecelleha*, s. 49-50; *Ez Sabâ ta Nîmâ*, II/225.

137 *Târih-i Cerâ'id*, I/121; *Fihrist-i Mecelleha*, s.9-10; *Ez Sabâ ta Nîmâ*, II/227-228.

birliği güçlendirmek, Fars dili ve edebiyatını korumak vs. amacını güdüyordu¹³⁸.

Âzâdistân: 1920’de Tebriz’de on beş günlük olarak yayına başlayan derginin sahibi Takî Rif’at, dergisini “edebî ve İran edebiyatının yenileşmesinin taraftarı” olarak tanıtmıştır. Dergi kadınlara yönelik makaleler de içermekteydi¹³⁹.

Îrânşehr: 1921’de Huseyn-i Kâzımzâde tarafından Berlin’de yayınlanmaya başladı. Rızâzâde Şafak, Reşid-i Yasemî gibi devrin ünlü edebiyat ve tarihçilerinin makalelerinin yer aldığı dergi, aylık olarak aralıksız dört yıl yayınlandı. *Kâve*’ye göre daha basit ve halkın anlayabileceği bir üslûba sahipti. İran’ın İslâm öncesi devirlerini ve İranlı genç nesillerin karşılaştığı sorunları konu ediniyordu¹⁴⁰.

Pars: Farsça ve Fransızca olarak 1920 yılında İstanbul’da aylık yayınlanan dergide Lahutî Kirmanşâhî, Edibü’l-Memâlik, Şûrîde, Ali Nevrûz ve Rıza Tevfik’in şiir ve makaleleri yer alıyordu¹⁴¹.

Ta’lim ve Terbiyet: Kültür bakanlığı yayınlarından olan dergi 1920’de Tahran’da Ali Asgar Han Hikmet idaresinde yayına başladı. Rızâzâde Şafak, Bediü’z-zamân Furûzânfer gibi ilim adamlarının makaleleriyle, 1938’den itibaren *Amûziş ve Perveriş* ismiyle yayınına devam etti¹⁴².

Âyende: 1920’de Tahran’da yayına başlayan dergi zamanının ünlü siyasetçi ve yazarlarının makaleleriyle İran’ın milli birliğinin tesisini amaçlıyordu¹⁴³.

Takaddüm: 1922 yılında Tahran’da Keyhân gazetesinin sahibi Abdurrahman Ferâmurzî ve kardeşi tarafından aylık olarak çıkarılan dergi eğitim-öğretim, tarih, coğrafya, edebî tenkid konularında makaleleri, eski ve yeni şairlerin şiirlerini, Batı edebiyatından yapılan tercümeleleri içeriyordu¹⁴⁴.

Ârmân: Doktor Şirâz Pûr Pertev’in sorumluluğunda 1925’de Tahran’da aylık olarak yayınlanan dergi Saîd-i Nefîsî, Reşid-i Yasemî, Melikü’ş-şuarâ Bahâr gibi ünlü edebiyatçıların makalelerini içeren edebî, tarihî ve ictimai bir dergidir¹⁴⁵.

Şark: İlk olarak 1919’da Tahran’da yayına başlayan dergi 1925 yılında Saîd-i Nefîsî’nin sorumluluğunda üçüncü kez yayınlandı. Edebî, tarihî ve ilmî konuların çeşitliliği yönünden önemli bir dergiydi. İkbâl-i Aştîyânî, Melikü’ş-şuarâ Bahâr, Rızâzâde Şafak, Reşid-i Yasemî gibi yazar ve ilim adamlarını yayın kadro-

138 *Târîh-i Cerâ’id*, IV/120 v.d.; *Ez Sabâ ta Nimâ*, II/232, Browne, *A Literary of Persia*, IV/483.

139 *Târîh-i Cerâ’id*, I/149; *Fihrist-i Mecelleha*, s. 3; *Ez Sabâ ta Nimâ*, II/230.

140 *Târîh-i Cerâ’id*, I/337; *Fihrist-i Mecelleha*, s. 17; *Ez Sabâ ta Nimâ*, II/232; Browne, *A Literary of Persia*, IV/488.

141 *Târîh-i Cerâ’id*, II/46; *Fihrist-i Mecelleha*, s. 26-27; *Ez Sabâ ta Nimâ*, II/235.

142 *Târîh-i Cerâ’id*, II/128; *Ez Sabâ ta Nimâ*, III/63; *Edebiyyât-ı Novîn*, s. 255.

143 *Târîh-i Cerâ’id*, I/350; *Ez Sabâ ta Nimâ*, III/65.

144 *Târîh-i Cerâ’id*, II/132; *Ez Sabâ ta Nimâ*, III/65.

145 *Târîh-i Cerâ’id*, I/119; *Ez Sabâ ta Nimâ*, III/66.

sunda bulunduran dergi kendisini, gününün İran edebiyatının temsilcisi olarak tanımlıyordu¹⁴⁶.

Peymân: Seyyid Ahmed-i Kesrevî-yi Tebrizî tarafından 1928'de Tahran'da yayına başladı. İki bölümden oluşan gazetenin birinci bölümü: hayat, kanunlar, ahlak, din gibi sosyolojik konuları; ikinci bölümü ise tarih, coğrafya ve dil gibi ilimleri konu ediniyordu¹⁴⁷.

Îrân-ı İmrûz: ünlü yazar Muhammed-i Hicâzî'nin müdürlüğünde 1939'da Tahran'da neşredildi. İlmî, edebî ve tarihî konuları içeren aylık ve resimli bir dergi¹⁴⁸.

Mecelle-i Mûsikî: Kültür bakanlığı musikî dairesi yayınlarından olan dergi 1940'da Tahran'da yayına başladı. İsminden de anlaşılacağı gibi konuları daha ziyade müzikle ilgili olmakla beraber, Sâdık Hidâyet tarafından derlenen halk hikâyeleri ve efsaneler, halk türküleri hakkında makaleler, edebiyat araştırmalarında yeni usûl v.b. konulara da yer veriyordu. Ünlü şair Nîmâ Yuşic de derginin yazar kadrosundaydı¹⁴⁹.

Merdum: İlk defa 1942'de Bozorg-i Alevî'nin de taraftarı olduğu Cem'iyet-i Zıdd-ı Faşist'in yayın organı olarak yayına başladı. Bir müddet sonra Tudeh partisinin yayın organı oldu. Birkaç kez kapatıldı. 1946'da Celâl Âli Ahmed'in başyazarlığında yayımlandı. 1947'den sonra önemini kaybetti¹⁵⁰.

Suhan: Pervîz Nâtil-i Hânlerî tarafından 1943'te aylık olarak Tahran'da yayınlanan derginin başyazarı Zebîhullâh Sâfâ idi. Edebî bir dergi olan *Suhan* yeni yazarların eserlerine de yer veriyordu¹⁵¹.

Bu dergiler yanında Tahran'da *Ahd-i Terakkî* (1912), *Pervîn* (1915), *Mecelletü'l-edeb* (1917), *İkbâl* (1918), *Firdovsî* (1921), *Dünyâ-yı İmrûz* (1924); Kırman'da *Edeb* (1919); Tebriz'de *Edeb* (1919); Şiraz'da *Dünyâ-yı Îrân* (1920), *Hâver* (1920); Isfahan'da *Dânişkede-i Isfahan* (1926); Meşhed'de *Debistân* (1924) gibi dergilerle¹⁵² yurtdışında da bazı dergiler yayınlanmıştır.

146 *Târîh-i Cerâ'id*, III/66 v.d.; *Ez Sabâ ta Nîmâ*, III/67.

147 *Târîh-i Cerâ'id*, II/93; *Ez Sabâ ta Nîmâ*, III/68.

148 *Târîh-i Cerâ'id*, I/320; *Ez Sabâ ta Nîmâ*, III/71; *Fihrist-i Mecelleha*, s. 17; *Edebiyyât-ı Novîn*, s. 265.

149 *Târîh-i Cerâ'id*, IV/241; *Ez Sabâ Ta Nîmâ*, III/72.

150 *Edebiyyât-ı Novîn*, s. 311.

151 *a.g.e.*, s. 292.

152 *Ez Sabâ ta Nîmâ*, II/230. Dergiler için bkz. *Târîh-i Cerâ'id* ve *Fihrist-i Mecelleha* ilgili maddeler.

MECELLE-İ RUZİGÂR-İ NEV¹⁵³

İlk sayısı 1941 yazında Londra’da yayınlanan dergi, elde bulunan sayılara göre en az 1945 sonuna kadar yayınına devam etmiştir. Doubleday Doran & Company Inc., New York veya Hodder & Stoughton Limited, London şirketi vasıtasıyla “The New Age” editörlüğünde neşredilmiş ve derginin dağıtımını Gordon & Gotch Ltd. şirketi tarafından yapılmıştır. İlmî, edebî ve iktisadî bir dergi olarak kendisini tavsif eden dergi üç ayda bir olmak üzere yayına başlamış, muhtemelen 1944’ten itibaren iki ayda bir olmak üzere yayınına sürdürmüştür. Aldığı reklam ve takriz yazılarıyla (Meselâ, ikinci sayısında, zamanın dışişleri bakanı Anthony Eden’in bir takrizi bulunmaktadır) yayına başladıktan sonra büyük bir ilgi gördüğü anlaşılmaktadır. Derginin fiyatı bir şilin veya yirmi Amerikan senti olarak belirlenmiştir Dergide yayınlanmak üzere gönderilen makalelerin reddi veya kabulünde dergi idaresi tam yetkilidir ve makale sahibinin, makalesinin iadesini istemesi hâlinde posta ücretini önceden göndermesini prensip edinmiştir.

Küçük boy ve çift sütun üzere tanzim edilmiş olan dergi resimlidir. Dış kapak, sağ üst köşede cilt ve sayı, sol üst köşede derginin yayın dönemi bu kayıtların altında büyük punto ile derginin ismi, ismin hemen altında sayfayı kaplayacak şekilde İran klasiklerinden (Şâhnâme, Hamse-i Nizâmî vs.) bir konunun işlendiği Britanya ve Victoria gibi müzelerde bulunan bir minyatür veya İran el sanatlarına ait bir objeyle süslenmiştir. İç kapakta, sayfanın üst tarafında derginin ismi, hemen altında dergiyi vassafeden cümleler, onun altında makalelerin fihristi, fihristin altında da yayın ilkeleri ile editör ve derginin adresi yer almaktadır.

MEVCUT DERGİLERİN MÜNDERECATI

Cilt I, sayı 1 (1941 yaz):

Lorens Benion’un, Britanya müzesinde bulunan bir mecmuadaki üç yazma kitabın resimleri (minyatürleri) hakkındaki “*Tasvirhâ-yi Hâmse-i Nizâmî der Müze-i Britanya*” imzalı makalesi.

M.M.F imzalı kişinin Londra hakkındaki görüş ve düşüncelerini aktardığı “*Bozorgterin Şehrâ-yi Cihân*” başlıklı makalesi ve Londra’ya ait sekiz adet fotoğraf.

M.M imzalı “*Nizâmî: Hayat, Şiir, Ahlak*” başlıklı makale.

Basil Gray’ın İran el sanatlarından filizkârî hakkındaki “*Filizkâriha-yi İrân*” isimli makalesi ve bu sanata ait birkaç fotoğraf.

153 İran süreli yayınlarını konu edinen kitaplarda ismi yer almayan bu derginin yukarıda tanıtılan sayıları Dr. Hidayet Yavuz Nuhoglu’nun özel koleksiyonunda bulunmaktadır.

Prof. C.A. Astwry'nin, Nizâmî'nin basılmış eserlerinin bir fihristini içeren "*Fihristnâme Derbâre-i Nizâmî*" başlıklı makalesi.

Ünlü İngiliz şairi Francis Thompson'a ait, İngiliz ârifâne şiir türünün güzel bir örneğinin Müctebâ Minovî tarafından "*Yûz-i Hoda*" başlıklı Farsça çevirisi.

Hâme-i Yek Nefer-i Pejûhinde imzalı "*Meşrûta-yi İngilistân*" başlıklı makale. West Minister kilisesi ve Kraliçe Elizabeth ve eşi VI. George'nin taç giyme tören kıyafetleriyle bir fotoğrafı da makaleye derc edilmiştir.

A. C. Arberry'nin "*Kitâbhâne-i İdâre-i Hindistan*" isimli makalesi ve kütüphanenin ve Hindistan idare binasının fotoğrafları.

Fihrist-i Edebiyât-ı Fârsî, Târîh-i Afganistân, Baba Tâhir'in *Dobeytileri*, Fahrüddîn-i Irâkî'nin *Uşşaknâmesi* ve İngilizce tercümesi, Nicolson'un *Mesnevî* çevirisi gibi kitapların basımı sebebiyle E.E. imzalı "*Cihân-ı Matbûât*" isimli makale.

"*Sâdirât-ı Britanya Hengâm-ı Ceng/Savaş Zamanı İngiltere'nin İhracatı*" başlıklı makale

Sanayi araştırmalarında İngilizlerin başarısını konu alan "*Pîrûzmeni-yi İngilizhâ der Pejûheş-i San'atî*" başlıklı yazı.

Cilt I, Sayı 2 (1941, sonbahar):

Prof. Alice I. Means tarafından E. Browne hakkında "*Hâverşinâsân-ı Bozorg-i İngilisî Edward Granville Browne 1862-1926*" başlıklı makale ve Browne'ye ait bir fotoğraf.

Müctebâ Minovî'nin Browne hakkında kaleme aldığı "*Edward Browne ve Hidemât-ı Ū be İrân*" isimli makalesi ve Browne'in yaşlılık günlerine ait bir fotoğrafı ile Cambridge, Pembroke College'de kaldığı odanın fotoğrafı.

Cstr Byty koleksiyonunda bulunan Farsça seçkin birkaç yazma kitap hakkında Cy. Vy. As. Wlknsn'in "*Derbâre-i Çend Nusha-yi Hattî-yi Mümtâz-ı İrânî der Koleksiyon-i Cstr Byty*" başlıklı makalesi ve bu kitaplardan alınmış on minyatür.

Dr. Arberry'nin Muhyiddîn-i Arabî'yi konu edindiği "*Pes ez 800 Sâl*" isimli makalesi ve Şam'a ait iki fotoğraf.

"*Kûşîş-i Cengî-yi Hindustan/Hindistan'ın savaştaki çalışmaları*" başlıklı makale.

"*Meşrutâ-yi İngilistan*" isimli makalenin ikinci bölümü ve İngiliz Meşrutiyet serüvenini konu edinen dört resim.

Savaş yıllarında İngiltere'deki yabancılar için basılan gazeteler hakkında

“*Berghâ-yi Âzâd*” başlıklı makale.

Prof. Dr. Yusuf Şaht’ın “*Hemrâhî-yi Îrânîyân der Pîşreft-i Pezeşkî ve Dâniş/ Tıp ve Bilimin İlerlemesinde İranlıların Rolü*” isimli makalesi.

“*Pîşrefthâ-yi Britanya der Rişte-i Elektrik*” başlıklı makale ve Oxford Üniversitesi kütüphanesi ve kraliyet hava kuvvetlerine ait savaş uçaklarının fotoğrafları.

“*Sad Sâl der Râh-ı Dârûsâzî-yi Âzmâyışgâhhâ-yi Pejûheş-i Britanya ve Amerika Germkâr Hestend/Amerikalı ve İngiliz araştırmacılar laboratuvarlarda bir asırdır çalışıyorlar*” isimli makale.

Cilt I, Sayı 3 (1941, kış):

R.L. Turner tarafından kaleme alınan ve ünlü müsteşrik Edward Denis Ross’ın konu edinildiği “*Hâverşinâsân-ı Bozorg-i İngilisi*” seri başlıklı “*Sir Edward Denis Ross*” isimli makale ve Sir Edward’a ait bir fotoğraf.

Ez Nakkâşî-şinâsân imzalı “*Koleksiyon-i Aymyr*” isimli makale.

Dr. Arberry tarafından yazılan “*Fahreddîn-i Irakî - Şâir-i Mutasavvif-i Îrân*” isimli makale ve Şam, Hemedan, Delhi, Kahire, Kâbe’ye ait fotoğraflar.

Saadet Ali Han tarafından yazılmış ve Mecdüddin Mîr Fahrâî tarafından Farsçaya çevrilmiş ünlü Hintli şair Cûş’un konu edinildiği “*Yek Şâir-i Hindî*” isimli makale ve Cûş’un karakalem portresi.

“*Meşrutâ-yi İngilistân*” isimli makalenin üçüncü bölümü ve William Pitt’e ait resimler

Zekeriyâ-yi Râzî’nin konu edinildiği “*Çend Dâstân der Bâre-i Pezeşkân-ı Îrân*” isimli makale.

“*Pîşkeşî-yi Britanya be Cihân-ı Râh-ı Âhen*” isimli makale ve İngiliz demiryollarına ait resimler.

Emperyal radyodan alınmış “*San’at der Hengâm-ı Ceng*” isimli makale.

Sinemanın konu edinildiği “*Perde-i Sefîd*” isimli bir yazı.

“*Dânişserâ-yi Ulûm-i Şarkî ve Afrikâyî*” isimli makale.

Cilt II, Sayı 1 (1942, yaz):

S. Heleson’un “*Revâbit ve Alâyık-i Edebî ve Ferhengî ki Meyân-ı Akvâm-ı Îrân ve İngilistân Mevcûd Est/İrân ve İngiliz Milletleri Arasındaki Edebî ve Kültürel Bağlar*” başlıklı makalesi.

Thomas Herbert’in XVII. yüzyılda İran’a yaptığı seyahat ve orada geçirdiği günlerdeki gözlemlerini yazdığı kitap hakkında Sir William Foster’in “*Kadîmterîn Şerhî ki der bâb-ı Îrân Be Zabân-ı İngilisi Nivişte şode/İrân hakkında İngilizce*

yazılmış en eski şerh” isimli makalesi.

Prof. Ernest Weakly’nin “*Zebân-ı İngilizî*” isimli makalesi.

Yvcn Mytvh’un “*Hamzâ-yi İsfahanî*” başlıklı makalesi.

Winston Churchill, Franklin Roosevelt gibi birkaç İngiliz ve Amerikalı ünlünün özgürlük hakkındaki mesajlarını içeren “*Peyâm-ı Âzâdî/Özgürlük Mesajı*” isimli makale ve bu kişilere ait fotoğraflar.

Dr. H. C. Farmer’in kaleminden “*Ulemâ-yı Bozorg-i Îrân der Fenn-i Mûsikîl/ Müzik İlminde İran’ın Büyük Âlimleri*” isimli makale.

Prof. C. E. Eskat Watson’un “*Keşâverzi-yi İngiliz/İngiliz Tarımı*” isimli makalesi.

Dr. Margeret Sims imzalı “*Senâî-yi Gaznevî*” başlıklı makale.

1940’lı yıllarda ilk defa yazılan veya yeni baskıları yapılan Farsça kitapların konu edinildiği E. E. ‘nin “*Der Kitabhâne-i Men*” başlıklı makalesi.

“*Hitâbeha-yi Abraham Lincoln Reis-i Namver-i Eyâlât-i Müttehide/Birleşik Devletlerin Ünlü Başkanı Abraham Lincoln’un Hitabetleri*” başlıklı yazı.

Charles Marryet’in “*Huner ve Sinaât-ı Britanya*” başlıklı makalesi.

Sir George Newman’ın “*Bihdâşt-i Kârgerân-i San’atî/Sanayi İşçilerinin Hıfzıssıhhası*” başlıklı makalesi.

Cilt II, Sayı IV (1943):

Ünlü müsteşriklerin konu edinildiği makale dizisinin beşincisi olarak ünlü İngiliz müsteşrik Sir Thomas Arnold hakkında Y. D. imzalı “*Hâverşinâsân-ı Bozorg-i İngilizî Sir Thomas Arnold*” başlıklı makale.

Ahmed-i Yahyâ tarafından kaleme alınan kuruluşundan itibaren Ezher Cami’si ve üniversitesinin tanıtıldığı “*Hezâr Sâl-i Ta’limât-ı Dînî*” başlıklı makale.

Ç. E. Yang Ç. ‘ye ait Çin resim sanatının anlatıldığı “*Hünerhâ-yi Zibâ-yi Çin (II)*” başlıklı makale.

T. H. Maynard’a ait “*Burc ve Bârûhâ-yi İngilizistân/İngiltere’deki Kale Surları ve Kuleleri*” isimli makalenin ikinci bölümü ve makaleye konu olan kalelerin resimleri.

Mısırlı ünlü yazar Mahmûd Teymûr’un muhtasar hayat hikâyesi ve ona ait “*Der Çemenzâr-ı Aşk*” isimli hikâye.

Prof. H. V. Bailey’nin “*Efsânehâ-yi Nart*” isimli makalesi. Makalede Kafkas halklarından olan Osetlerin dili, kahramanlık hikâyeleri ve efsaneleri konu edinilmiş.

“*Tercümehâ-yi Cedîd Ez Asâr-ı Şüerâ-yı İrân-(I)*” seri başlığı altında Melikü’ş-şuarâ Bahâr’a ait “*Çeşme ve Seng*” isimli şiir ve A. J. A. tarafından yapılmış İngilizce tercümesi.

John Drykvtr’un İngiliz şiiri hakkındaki “*Mukaddime der Bâb-ı Fenn-i Şiir*” başlıklı makalesinin ikinci bölümü.

S. T. Kolrich’e ait bir manzumenin Mes’ud Ferzâd tarafından yapılmış “*Deryâ-neverd-i Fertût*” başlıklı tercümesi.

Fizikçi ve matematikçi olarak bilinen ünlü bilgin Isaac Newton’un kimya ile olan ilgisinin anlatıldığı Douglas McKie tarafından yazılmış “*Newton ve Şîmî*” başlıklı makale.

“*Hidemât-ı Ulemâ der Ceng-i Kununî/II. Dünya Savaşında İlim Adamlarının Hizmeti*”, “İlim Sayesinde İnsan Ölümden Nasıl Kurtulur?” alt başlıklı bir yazı Cilt IV, Sayı III (1945):

Saadet Ali Han’ın “*Şerhî der Bâb-ı Fitzgerald*” isimli makalesi. Bu makalede Fitzgerald’ın portresi, evinin fotoğrafı, Spedding tarafından çizilmiş karakalem resmi ve kabri de makale içine derc edilmiş.

“*Tasavvuf der İrân*” seri başlığıyla Dr. Margareth Sims’e ait “*Mahmûd-i Şebusterî*” isimli makale. Tebriz Kalesi ve Tebriz camilerinden ikisine ait fotoğraf.

Dr. Muhammed Muîn’in “*Bihterin-i Kitâbhâ-yı İngilizî Şâyeste-i Tercüme be Zebân-ı Pârsî/Farsça’ya Tercüme Edilmeye Değer En İyi Kitaplar*” isimli makalesi. Makale 19. yy’dan itibaren İran eğitim sistemindeki Batılılaşma hareketlerinin özetini ve Muîn’in eğitim ve öğretim metodu hakkında Batılılar tarafından yazılmış kitapların Farsçaya tercümesi için temenni ve teşviklerini içermektedir.

Hasan Muvakkar Balyozî tarafından kaleme alınmış olan “*Çonan ki Perverişem mî Dehend mî revim*” başlıklı hikâye.

Angela Rotkin’in “*Şerhî der Bâb-ı Celâl ve Azamet-i Melike-i Elisabeth (1558-1603)*” isimli makalesi.

“*Şûarâ-yı İrân ve Mütercimîn-i İngilizî-yi İşân*” seri başlığı altında Prof. A. C. Arberry’nin Hâfız’ın şiirlerinin İngilizceye çevirilerini içeren “*Hâfız*” başlıklı makalesinin üçüncü bölümü.

Prof. H. W. Bailey’in “*Kişver-i Hoten/Hoten Ülkesi*” makalesi. Kaşgar ve Yarkent’e ait fotoğraflar ile mahalli kıyafetli Kırgız erkeği, Kırgız kadın şarkıcı, Uygur Rakkase, Hotenli bir derviş vs. fotoğraflar da makaleye derc edilmiş.

Wolseley Russell’in bir şiirinin Mart 1943’te Müctebâ Minovî tarafından yapılan Farsça çevirisi

Y. D. imzalı “*Warren Hastings-Siyâsetmedâr ve Hâverşinâs/Politikacı ve Müsteşrik Warren Hastings*” başlıklı makale. Warren Hastings’in bir portresi de makalede yer almaktadır.

“*Tercüme-hâ-yi Cedîd ez Âsâr-ı Şuarâ-yi Îrân* (8)” seri başlığı altında Saîd-i Nefîsî’nin “*Hazân-ı Aşk*” isimli şiirinin A. J. A. tarafından yapılmış İngilizce çevirisi.

Dr. E. D. Imms imzalı “*Def’i Âfet-i Meleh/Çekirge İstilâsını Önleme*” başlıklı makale.

W. H. Salmon tarafından kaleme alınan “*İlm-i Husûf ve Kusûf ve Târîh-i An/ Ay ve Güneş Tutulması ve Tarihi*” isimli makale.

Cilt IV, Sayı 4 (1945):

H.W. Williamson’un “*Te’sîr-i T. S. Elliot der Edebiyât-ı İngilîsî/İngiliz Edebiyatında T. S. Elliot’un etkisi*” başlıklı makalesi.

Sir Charles Fawcett’e ait makalenin “*Âğâz-ı Münâsebât-ı Siyasî ve Ticâretî Beyn-i Îrân ve İngilistan/İrân ve İngiltere Arasında Siyasi ve Ticari ilişkilerin Başlaması*” başlığıyla mütercimi zikredilmeyen bir şahıs tarafından yapılmış Farsça çevirisi.

Oscar Wilde’ye ait bir hikâyenin “*Gûl ve Bulbul*” başlıklı Farsça çevirisi.

H. St. J. Philby’ye ait “*Nakşe Berdâri-yi Şark-i Vustâ/Ortadoğu’nun Haritasını Çizmek*” başlıklı makale. Bu makalede ünlü coğrafyacı Batlamyus’tan başlayarak çizilen haritalara Ortadoğu’nun nasıl aktarıldığı konu edinilmiş, Mercator tarafından çizilmiş Dünya ve Avrupa haritası da makaleye derc edilmiştir.

“*Şuarâ-yi Îrân ve Mütercimîn-i İngilîsî-yi Îşân*” seri başlıklı makalelerin dördüncüsü olan ve Arberry tarafından kaleme alınan “*Ömer Hayyam*” başlıklı makale ve Fitzgerald’ın Spedding tarafından karakalem çizilmiş resmi.

S. H. Waddington imzalı “*Şi’r ve İlm-i İmrûz*” isimli makale.

P. J. Smyrk kaleminden “*Filizzât-ı Kıymetî ve Maşrik Zemin/Değerli Madenler ve Şark Ülkeleri*” isimli makale.

Mehdî Furûğ’a ait “*Muhsin ve Meryem*” başlıklı hikâye.

“*Murâselât-ı Vâride*” başlığı altında okuyucuların gönderdikleri yazıların neşredildiği bu köşede İranlı bir öğrenci tarafından yazılmış “*Beççe ve Terbiye*” başlıklı bir yazı.

“*Tercüme-hâ-yi Cedîd ez Âsâr-ı Şuarâ-yi Îrân*” seri başlıklı makalelerden Mecid-üddîn Mîr Fehrâî (Gülçîn-i Gîlânî)’ye ait “*Berg*” isimli şiirin A. J. A. tarafından

İngilizce çevirisi.

Derginin müdürü tarafından kaleme alınmış olan “*Tercüme-i Arabî-yi Dîvân-ı Hâfız*” başlıklı tanıtım yazısı.

E. C. Bullard’ın “*Tahkîk-i İlmî*” başlıklı makalesi.

Cilt IV, Sayı 5 (1945):

B. Ayfr Evans’ın “*Avâmil-i Kadîm ve Pâyende der Şî’r-i İngilizî*” isimli makalesi.

Prof. C. R. Dryvr’ın “*Hânden-i Ketîbehâ-yı Fârsî-yi Kadîm/Eski Farsça Kitabeleri Okumak*” isimli makalesi.

Dr. R.B. Serent’e ait “*Nâsirüddîn Şah-ı Kaçar ve Seferhâ-yi U be İngilizistân*” başlıklı makale. Nâsirüddin Şah’ın 1873 yılında İngiltere’ye yaptığı seyahat konu edinilmiş, Nâsirüddin Şah ve Kraliçe Victoria’nın resimleri de makaleye derc edilmiştir.

Aslen Lehistanlı olan ünlü yazar ve heykeltıraş Rum Landu tarafından yazılan “*İngilizî: Zebân-i Müşterek-i Dünyâ-yi Cedîd/Yeni Dünya’nın Ortak Dili İngilizce*” başlıklı makale

H. D. Kryvzla tarafından “*Asiatic Review*, Nisan 1944, London” daki bir makale “*Efkârî der Bâre-i Îrân*” başlığıyla nakledilmiş. Makalede 1940’lı yıllarda İran’daki basın, radyo, sinema, edebiyat ve şiirin İran toplumu üzerindeki olumlu etkileri sorgulanmış.

Sir Richard Wynstd’ın “*Zebân ve Edebiyât-ı Malayâi/Malay Dil ve Edebiyatı*” isimli makalesi

Leyam Oflahortî’nin “*Müsâbakâ-yi Drov*” isimli hikâyesi.

“*Şuarâ-yi Îrân ve Mütercimîn-i İngilizî-yi İşân*” seri başlıklı makalelerden beşincisi olarak A. C. Arberry tarafından kaleme alınan “*Firdevsî*” başlıklı makale.

“*Tercüme-hâ-yi Cedîd ez Âsâr-ı Şuarâ-yi Îrân*” seri başlığı altında Yağmâî’nin “*Cevânî*” başlıklı şiiri ve A. J. A. tarafından İngilizce çevirisi.

Muhammed imzalı “*Mecid*” başlıklı hikâye.

Mes’ûd Ferzâd’a ait London 1943 tarihli “*Bûm*” başlıklı dörtlük.

1944 yılı için derginin “*Teknoloji Rahatlık mı yoksa Sıkıntı Sebebi midir?*” konulu yarışmasının neticesinin ilânı.

Zehra Daîzâde tarafından “*Ali Rızâ ve Rızâ Abbâsî*” başlıklı makalede batılı müsteşriklerce ressam Ali Rıza ile Hattat Rızâ Abbâsî’nin birbirine karıştırılması

hususunda bir açıklama.

Prof. F.V. Thomas'a ait "*Sir Marc Auril Ashton*" başlıklı makale.

Michael Kanvy'in İngiliz beşikleri hakkındaki "*Gahvârehâ-yi Kadîm-i İngilisî*" başlıklı makalesi ve çeşitli beşik fotoğrafları.

Her sayının son on sayfası reklamlara ayrılmıştır.

* Altı çizili isimler Lâtin alfabesi ile imlâsı tespit edilemediğinden transliterasyon ile gösterilmiştir.